

LOLAMAR

Toward a local based labour market policy approach in cross-border rural regions

Ka lokalno baziranim politikama tržišta rada u prekograničnim ruralnim oblastima

Priručnik

Februar 2014.

*Dobri susedi
stvaraju
zajedničku budućnost*

Ova publikacija je odštampana uz finansijsku podršku Evropske unije. Za sadržaj ove publikacije su odgovorni isključivo Agencija za regionalni razvoj AP Vojvodine i Istraživački centar za ekonomske i regionalne studije, Mađarska akademija nauka i sadržaj ove publikacije ne odražava zvanično mišljenje Evropske unije i/ili Direktorata.

Naziv projekta: Ka lokalno baziranim politikama tržišta rada u prekograničnim ruralnim oblastima -
LOLAMAR

Glavni korisnik: Istraživački centar za ekonomske i regionalne studije, Mađarska akademija nauka,
Republika Mađarska

Projektni partner: Agencija za regionalni razvoj AP Vojvodine, Republika Srbija

Iznos sredstava Evropske unije: 70.785,45 EUR

Početak projekta: 01.01.2013.

Kraj projekta: 28.02.2014.

Agencija za regionalni razvoj AP Vojvodine

dr Valentina Ivanić
Maja Sokić
Stana Pajković
Tatjana Karaulac
Tijana Đurđev

Prevod: Prevod d.o.o, Novi Sad

**Istraživački centar za ekonomske i regionalne
studije, Mađarska akademija nauka**

Autori:

dr Perger Éva
dr Farkas Jenő Zsolt
dr Kovács András Donát

O Projektu

Projekat **Ka lokalno baziranim politikama tržišta rada u prekograničnim ruralnim oblastima (Toward a local based labour market policy approach in cross-border rural regions) - LOLAMAR** je kreiran i u potpunosti implementiran zajedničkim aktivnostima od strane Istraživačkog centra za ekonomska i regionalna istraživanja Mađarske akademije nauka i Agencije za regionalni razvoj AP Vojvodine. Projekat se sprovodi u okviru IPA Programa prekogranične saradnje Mađarska-Srbija, a realizovan je u periodu od: 01.01.2013. – 28.02.2014.

Projekat LOLAMAR ima za cilj da razvije lokalno baziran pristup tržištu rada koji može da postavi stazu za održiviji razvoj u perifernim prekograničnim oblastima. U Istočnoj Evropi ovi regioni su okarakterisani kao mesta sa velikim brojem stanovnika koje je isključeno sa tržišta rada. Ovaj problem se obično tretira u socijalnom sektoru i niko ne posmatra ovu grupu kao unutrašnji resurs za lokalno bazirani regionalni razvoj. Međutim, kapaciteti ovih ljudi bi mogli biti osnova za lokalni ekonomski razvoj i društvenu održivost. Glavni ciljevi projekta su da se identifikuju tipovi isključenja, da se istraži poseban potencijal ove grupe, kao i mogućnost njihove reintegracije, da se oformi katastar problema tržišta rada i da se razrade strateški predlozi za moguće metode reintegracije i prakse. Ciljevi projekta su u skladu sa preporukom Evropske komisije (2008/867/EC) za aktivno uključivanje stanovništva izuzetog sa tržišta rada i ideje o održivoj društveno tržišnoj ekonomiji EU 2020.

Opšti cilj projekta je da se podrži unapređenje lokalno bazirane politike za održivi razvoj u ruralnim prekograničnim periferijama Srbije i Mađarske tako što će se opisati karakteristike i oceniti kapaciteti stanovništva koje je isključeno sa tržišta rada.

Specifični ciljevi projekta su:

- Opisati karakteristike ciljnih grupa u oblasti obuhvaćenoj projektom; predstaviti znanje tih lica i njihovu ulogu u prekograničnoj mreži;
- Definisati sličnosti i različitosti ljudi sa obe strane granice;
- Otkriti šanse i prepreke u vezi sa postojanjem granice;
- Prikupiti lokalne inicijative i najbolje prakse u ovoj oblasti;
- Izraditi predloge i preporuke za efikasnije korišćenje kapaciteta lica isključenih sa tržišta rada;
- Podržati izradu modela teritorijalnog razvoja posebno za ruralne periferije u Istočnoj Evropi.

Podaci o projektu:

Glavni korisnik: Istraživački centar za ekonomske i regionalne studije, Mađarska akademija nauka,

Projektni partner: Agencija za regionalni razvoj AP Vojvodine

Ukupna vrednost projekta: 83.277,00 EUR

Iznos sredstava Evropske unije: 70.785,45 EUR

Web sajt projekta: www.lolamar.eu

1. Osvrt na istraživačko područje projekta „Lolamar“

1.1. Opšti uvod, korišćenje zemljišta

U okviru IPA Projekta Lolamar Mađarska–Srbija, za ispitivanja je izabrano zapadno područje Podunavlja, na deonici granice između Srbije i Mađarske. U pogledu istorijske prošlosti, pre Trianona, ova teritorija bila je u celini deo Županije Bač–Bodrog, dok se prema geografskom položaju nalazi u Bačkoj. Pomenuto područje u Mađarskoj deli se na tri mikroregije: Baja, Bačalmaš i Janošhalma, dok u Srbiji obuhvata Zapadobački okrug i četiri opštine – Sombor, Kula, Apatin i Odžaci. Veličina teritorije na mađarskoj strani jeste 1.970 km², a na srpskoj 2.488 km²; ukupna veličina ispitanog područja iznosi 4.458 km².

Analiza korišćenja zemljišta ovog područja izvršena je na osnovu baze podataka o pokrivenosti površine u Programu Corine Evropske unije. Ovi podaci prikazani su u tabeli 1. i mapi.

Mapa 1. Korišćenje zemljišta

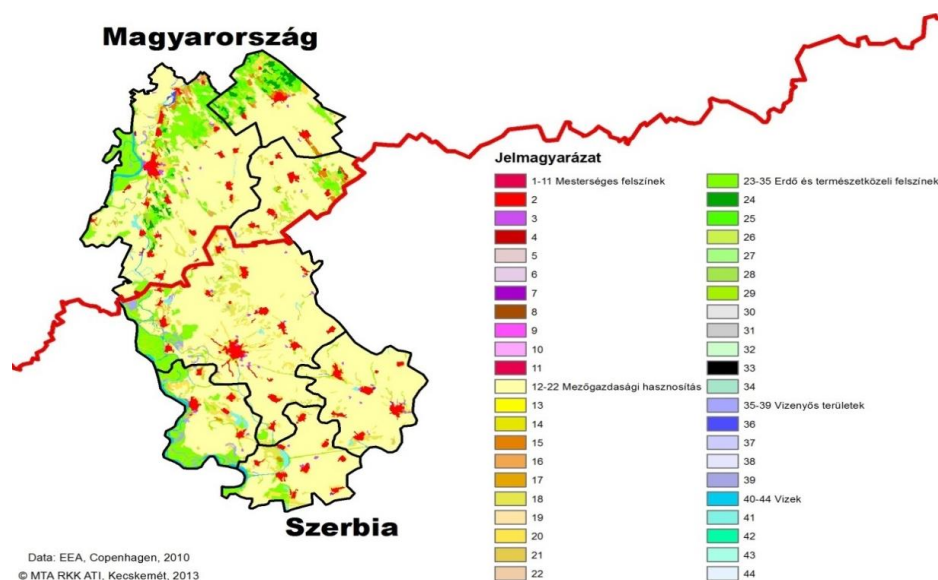

Tabela 1. Korišćenje zemljišta

Teritorijalne jedinice	Procenat veštačkih površina	Procenat poljoprivrednih površina	Procenat područja pod šumama i sličnim prirodnim površinama	Procenat vodenih područja	Procenat vodenih površina
Apatin	3,81%	19,37%	40,32%	11,11%	25,40%
Baja	7,65%	31,03%	46,32%	6,18%	8,82%
Báčalmaš	7,84%	62,75%	26,80%	0,65%	1,96%
Janošhalma	4,58%	27,10%	68,32%	0,00%	0,00%
Kula	23,76%	39,60%	20,79%	0,99%	14,85%
Odžaci	10,59%	34,12%	32,35%	2,35%	20,59%
Sombor	7,83%	38,71%	26,42%	7,53%	19,51%
Ispitano područje	7,83%	34,45%	37,47%	6,28%	13,97%

Izvor: CLC 2006, EEA, Copenhagen, 2010.

Na korišćenje zemljišta ovog područja u suštini utiče to što ima veoma dobre plodne karakteristike, a sa aspekta poljoprivrede povoljne klimatske uslove. Zahvaljujući tim osobenostima, blizu 35% ukupne površine koristi se za poljoprivrednu eksploataciju, a u pojedinim mikroregijama, kao što je Bačalmaš, koristi se čak i 60%. Na osnovu toga, prvenstveno poljoprivreda (unutar nje ratarska biljna proizvodnja, a na njenoj bazi i stočarstvo) jedna je od determinantnih privrednih grana, odnosno prehrambena industrija, koja se bazira na sirovinama koje od nje potiču. Značajan faktor je i prirodni biljni pokrivač (područja pod šumama, žbunjem i grmljem), koji obuhvata ukupno 37% područja, zahvaljujući šumama na plavnom području Dunava, odnosno šumskim zajednicama peščare koje se protežu u mikroregiju Janošhalma, gde zauzimaju skoro 70%. Zbog blizine Dunava, kao i protezanja južnog dela peščare u ispitivano područje, možemo govoriti o raznovrsnom području u pogledu korišćenja zemljišta, potkrepljeno i Krugmanovim-indeksom (odudaranje od srazmera celokupnog područja), što na određenim delovima područja dostiže i od 50 do 60 indeksnih poena. Dve mikroregije koje se najviše razlikuju od prosečnih jesu mikroregije Bačalmaš i Janošhalma – u prvoj je izrazito veliki procenat poljoprivrednih površina, a drugoj procenat šuma. Raznolikost u korišćenju zemljišta mnogo je skromnija na srpskoj strani, samo se pokrivač u Kuli bitnije razlikuje zbog visokog procenta veštačkih površina (naseljenih područja).

1.2. Mreža naselja

Unutar ispitanog područja, mreža naselja dve teritorije veoma je slična. I na mađarskoj i na srpskoj strani ulogu organizovanja područja ispunjavaju po jedan grad srednje veličine (preko trideset hiljada stanovnika) i po tri mala grada. Broj s njima povezanih naselja takođe je sličan: u Srbiji na ovom području nalaze se trideset tri sela, a kod nas dvadeset i osam. Grad s najviše stanovnika jeste Sombor (48.000 stanovnika), drugi po redu je Baja (oko 37.000 stanovnika). Budući da su oba ova centra udaljena od velikih gradova koji imaju stotinu hiljada stanovnika, imaju prilično važnu funkcionalnu ulogu. Procenat gradskog stanovništva malo je veći na mađarskoj strani – 54,5%, dok je u Srbiji 53,4%, što i nije neka velika razlika. U mikroregiji Janošhalma je istaknut procenat gradskog stanovništva koji dostiže 89%, kao i u Kuli i u Apatinu, gde prelazi 60%. Karakteristike mreže naselja rezimirane su u tabeli 2.

Tabela 2. Karakteristike mreže naselja

	Broj naselja	Broj gradova	Procenat gradskog stanovništva – %
Apatin	5	1	60,19
Kula	7	1	62,33
Odžaci	9	1	29,22
Sombor	16	1	55,44
Srpska strana	37	4	53,55
Baja	8	1	51,59
Bačalmaš	20	1	41,47
Janošhalma	4	2	89,08
Mađarska strana	32	4	55,68
Ukupno/prosek	69	8	54,31

Izvor: Regionalni statistički godišnjak Mađarske 2011, Centralni statistički zavod Mađarske, 2012.

1.3. Demografija

Mikroregije i opštine na području istraživanja Projekta Lolamar suočavaju se s prilično nepovoljnim demografskim procesima. Stanovništvo posmatranih opština u Srbiji, od popisa stanovništva u 2002. godini kada je brojalo 214.000, pa do 2011. godine, opalo je na 188.087 ljudi, što prikazuje smanjenje za 25.913 lica (12%). Slična je situacija i u mikroregijama na mađarskoj strani. Naime, od 2002. godine, kada je broj stanovnika iznosio 113.000, dosad je pao na 104.000, što upućuje na smanjenje broja stanovnika od oko 8%. Jedan od osnovnih razloga smanjenja broja stanovnika jeste to što u svim teritorijalnim jedinicama postoji prirodno opadanje broja stanovnika. Godine 2011. ova vrednost -2,41 lica na 1.000 stanovnika. Upoređujući teritorije obe zemlje, konstatovali smo da je prirodno opadnje broja stanovnika veće na srpskoj strani, pre svega u Gradu Somboru. Na mađarskoj strani najgoru vrednost u tom pogledu ima regionalni centar Baja (međutim, upola manje no u Somboru).

Razlog prirodnog opadanja broja stanovnika jeste starenje stanovništva, u čemu su veoma slične vrednosti oba ispitivana područja, čak bitnih razlika i nema. Na srpskoj strani u proseku 26,3% populacije ima 60 godina i više, dok je na mađarskoj strani ta vrednost 26,85%. Minimalna je razlika u procentualnom odnosu sedamnaestogodišnjaka i mlađih; naime, u srpskim opštinama taj procenat u proseku iznosi 16,5%, dok u mikroregijama Mađarske pomenuta vrednost jeste 17,9%. Gustina stanovništva ispitivanog područja iznosi 64,6 stanovnika/km². Ova vrednost je u srpskim opštinama veća, u proseku je 77,4 stanovnika/km², dok u mikroregijama Mađarske iznosi 47,5 stanovnika/km². Na osnovu iznetih činjenica, može se zaključiti da se područje ispitivanja nedvosmisleno može smatrati ruralnim područjem, imajući u vidu preporuku OECD¹. Podatke o demografskim karakteristikama sadrži tabela 3.

Tabela 3. Podaci o demografskim karakteristikama

Teritorijalne jedinice	Stanovništvo 2011	Gustina stanovništva	Procenat sedamnaestogodišnjaka ili mlađih %	Procenat % šezdesetogodišnjaka i starijih	Broj rođenja	Broj preminulih	Prirodni priraštaj i pad stanovništva na (-) hiljadu stanovnika	Teritorija km ²
Apatin	28.929	76,13	16,50	26,4	212	467	-0,26	380,0
Kula	43.101	89,61	17,60	25,2	321	669	-0,35	481,0
Odžaci	30.154	73,37	15,80	26,7	213	538	-0,33	411,0
Sombor	85.903	70,64	16,20	26,8	613	1347	-0,73	1.216,0
<i>Srpska strana</i>	<i>188.087</i>	<i>77,44</i>	<i>16,53</i>	<i>26,3</i>	<i>1359</i>	<i>3021</i>	<i>-1,66</i>	<i>2.488,0</i>
Baja	72.358	60,80	16,70	25,7	541	1031	-0,49	1.190,2
Bačalmaš	16.148	42,37	17,70	28,3	102	283	-0,18	381,1
Janošhalma	15.736	39,43	19,40	26,6	115	245	-0,13	399,1
<i>Mađarska strana</i>	<i>104.242</i>	<i>47,53</i>	<i>17,93</i>	<i>26,87</i>	<i>758</i>	<i>1559</i>	<i>-0,80</i>	<i>197,4</i>
Ukupno/prosek	292.329	64,62	17,13	26,53	2117	4580	-2,46	4.458,4

Izvor: Popis 2011, preliminarni rezultati, Centralni statistički zavod Mađarske i Republički zavod za statistiku Republike Srbije

¹ Prema preporukama Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD, *Organisation for Economic Cooperation and Development*), područje je ruralno ukoliko je gustina naseljenosti ispod 150 stanovnika/km². Region je ruralan (ili pretežno ruralan) kada 50% ili više stanovnika živi na ruralnom području.

1.4. Privreda i preduzetništvo

U pogledu privrede i preduzetništva, zbog nedostatka adekvatnih podataka omogućen nam je kratak pregled koji se oslanja tek na nekoliko kratkih podataka. U Zapadnobačkom okrugu 2011. godine bilo je 1.713 preduzeća (1.466 mikro, 188 malih, 48 srednjih i 11 velikih), što projektovano na 1.000 stanovnika iznosi 8,9 preduzeća. Nasuprot tome, u tri mikroregije u Mađarskoj podaci su sledeći: postoji 3.845 preduzeća, što projektovano na 1.000 stanovnika iznosi 36,8. Na osnovu navedenog, možemo uočiti četvorostruku razliku između mikroregija dva područja, što upućuje na bitno različite privredne aktivnosti i ukorenjenost u regionalnoj, a i u nacionalnoj privredi.

Zbog nedostatka adekvatnih podataka, upoređivanje nam je omogućeno samo u oblasti turizma, budući da nam je poznat broj noćenja u svim teritorijalnim jedinicama. U četiri opštine Zapadnobačkog okruga u 2012. godini na 1.000 stanovnika dolazi 325,9 noćenja, dok je na mađarskoj strani taj broj 346,51. Ovde je razlika mnogo manja nego kada su u pitanju preduzeća, a ta razlika i nije između dve zemlje, već između pojedinih teritorijalnih jedinica. U mikroregijama Odžaci i Janošhalma u suštini i ne postoji aktivnost iznajmljivanja prenoćišta (u Janošhalmi je broj privatnih smeštaja minimalan). Zanimljivo je i to što na srpskoj strani, u Apatinu, broj noćenja na 1.000 stanovnika dva puta nadmašuje čak i podatke mikroregije Baja (1.354,1:564,4). Na osnovu navedenog, može se konstatovati da je ekonomska struktura pojedinih teritorijalnih jedinica heterogena.

1.5. Prihodi

Zbog razlika u prikupljanju podataka, kao i u poreskom sistemu u dve zemlje, nemamo načina da neposredno uporedimo podatke o prihodima. Već je odavno ustaljena praksa da se koristi broj automobila na 1.000 stanovnika, kao jedan od pokazatelja blagostanja. U tom pogledu može se konstatovati da je situacija na mađarskoj strani mnogo povoljnija; naime, na 1.000 stanovnika imamo 290 automobila, dok je na posmatranoj teritoriji Srbije 199 automobila na 1.000 stanovnika (2011. godina). Treba istaći da je mikroregija Janošhalma, npr. u pogledu ovog pokazatelja, u značajnoj prednosti u odnosu čak i na Sombor (270 na 1.000 stanovnika i 212 na 1.000 stanovnika, respektivno). Imajući u vidu ove podatke, možemo konstatovati da su odnosi u pogledu prihoda na mađarskoj strani mnogo povoljniji od onih na srpskoj.

1.6. Situacija na tržištu rada i nezaposlenost

Jedan od glavnih ciljeva Projekta Lolamar jeste da se pronađe rešenje da se lica koja su ostala izvan tržišta rada ponovo zaposle. Nažalost, u prikupljanju statističkih podataka postoje bitne razlike, zbog toga nam stoje na raspolaganju samo dva podatka, da ih neposredno upoređujemo, a to su pokazatelj nezaposlenosti i lica redovnih korisnika socijalne pomoći. Na nivou lokalnih samouprava Zapadnobačkog okruga, stopa zaposlenosti opada od 2005. godine. U periodu 2005-2012, prosečna godišnja stopa nezaposlenosti iznosi oko 22-23%, pri čemu procenat onih koji su od jedne do dve godine bez posla iznosi 19,2% (2012. godina).

Posebno treba istaći kategoriju registrovanih nezaposlenih, što je šire od kruga nezaposlenih. Broj nezaposlenih lica na nivou AP Vojvodine u septembru 2013. godine iznosi 198.658. Na nivou Zapadnobačkog okruga iznosi 21.785, odnosno čini 11,0% ukupnog broja nezaposlenih lica Pokrajine. U odnosu na stanje iz septembra 2012. godine broj nezaposlenih se povećao i na pokrajinskom i na nivou Zapadnobačkog okruga (0,2% i 3,1%, respektivno). Ukoliko se posmatraju lokalne samouprave na nivou Zapadnobačkog okruga, najviši broj nezaposlenih lica je zabeležen u Somboru (7.781 lice,

odnosno 35,7% ukupnog broja nezaposlenih na nivou Zapadnobačkog okruga), zatim u Kuli (5.926 lica, 27,2%), Odžacima (4.306 lica, 19,8%), dok je najniži broj nezaposlenih zabeležen u Apatinu (3.772, 17,3%).

Od registrovanih nezaposlenih u Zapadnobačkom okrugu, u pogledu školske spreme, 31,6% (I plus II stepen stručne spreme, septembar 2013. godine) ima samo završenu osnovnu školu, dok je 59,6% njih završilo srednju školu (III, IV i V stepen stručne spreme). Kada su u pitanju godine starosti, uglavnom su pogođeni oni koji imaju od 25 godina do 29 (septembar 2013. godine) godine starosti, jer su sa 13,3% zastupljeni u ovoj grupaciji.

Na mađarskoj strani je mnogo povoljnija situacija, iako je stopa nezaposlenosti u mikroregijama Bačalmaš i Janošalma (oba pripadaju grupi najnerazvijenih mikroregija u Mađarskoj) viša od proseka na nivou države. Stopa nezaposlenosti na području ispitivanog područja u Mađarskoj iznosila je 9,2% u 2010. godini, pri čemu je najviša stopa nezaposlenosti u posmatranoj godini najviša na nivou Janošalme (11,8%)

U istom periodu, županijski prosek bio je 11,03%, a nacionalni 9,79%. Procenat trajno nezaposlenih (preko 180 dana), na tri područja varira između 58 i 66%, što uglavnom odgovara vrednostima u Srbiji. U poređenju sa županijama i celom zemljom, 2010. godine nailazimo na malo niže procenat: prvi je 56,55%, a drugi 53,53%. Udeo mladih na početku karijere među nezaposlenima kreće se od 10,7% do 12,5%. Posmatrajući školsku spremu nezaposlenih, u Mađarskoj se situacija razlikuje od one na području Srbije, jer je na Mađarskoj strani najznačajnija grupa onih koji su završili osam ili manje razreda osnovne škole. U mikroregiji Janošalma njihov procenat je 50,32%, dok su u druge dve teritorijalne jedinice ove vrednosti 31,19%, odnosno 45,78%. U pogledu nezaposlenih s diplomom, najnepovoljniji su podaci u mikroregiji Baja – 5,2%, dok je istovremeno u druge dve mikroregije od 1,5 do 2,7% (a to je u korelaciji s procentom onih koji imaju visokoškolsku spremu).

Upoređujući podatke o licima koji su redovni korisnici socijalne pomoći, podaci srpske strane su mnogo nepovoljniji od podataka mikroregija u Mađarskoj. Na drugoj strani granice, na 1.000 stanovnika dolazi prosečno 107 korisnika socijalne pomoći (2011. godina), dok je sa mađarske strane taj broj 8,4. Ako se tome dodaju lica koja primaju pomoć za vreme nezaposlenosti, dobija se vrednost 38,9, koja je opet mnogo povoljnija od one na srpskoj strani.

Kao rezime, može se konstatovati da su na područjima ispitivanja i procenat nezaposlenosti i broj lica korisnika socijalne pomoći, zbog nedostatka radnih mesta, veoma visoki. Na početku istraživanja ne mogu se još izneti apsolutne vrednosti, međutim, čak 40-50% populacije ovog područja može biti izvan tržišta rada. Razlike između grupa mogu se pronaći u korišćenju prinudnih profesija, a zbog nedostataka i razlika u prikupljanju statističkih podataka, trenutno se ne mogu uporediti podaci dveju zemalja. Posle empirijskih istraživanja, planiranih tokom projekta, očekuje se da će na raspolaganju biti tačniji podaci, a postojaće i mogućnost da za detaljnije poređenje opštih karakteristika onih koji su u obe zemlje istisnuti s tržišta rada.

2. Osnovni nalazi ankete

2.1. Osnovni nalazi ankete – Zapadnobački okrug

Agencija za regionalni razvoj AP Vojvodine je tokom jula 2013. godine sproveda anketu koja ima za cilj snimanje stanja na tržištu rada teritorijalnih oblasti koje su obuhvaćene projektom *Ka lokalno baziranim politikama tržišta rada u prekograničnim ruralnim oblastima (Toward a local based labour market policy approach in cross-border rural regions)* – LOLAMAR. Upitnik je poslat na 40 adresa, pri čemu je do završetka roka prikupljeno 17 odgovora (42,5%) koji pripadaju različitim institucijama lokalne administracije na nivou Zapadnobačkog okruga. Analizom upitnika utvrđeni su glavni nalazi koji se navode u nastavku teksta.

Najveći problem lokalne zajednice u kontekstu zapošljavanja predstavlja nedostatak radnih mesta, pri čemu bi u budućnosti značajnu ulogu u zapošljavanju trebalo da ima sektor malih i srednjih preduzeća, a kao potencijal razvoja Zapadnobačkog okruga navodi se i poljoprivreda, za koju se smatra da može generisati veći broj zaposlenih lica od onoga koji je trenutno. Na nepovoljnu situaciju u zapošljavanju najviše utiče to što u naselju nema tržišnih ulaganja u otvaranje novih radnih mesta (veće firme, multinacionalne kompanije), dok svetska ekonomska kriza, nepovoljan geografski položaj naselja i neodgovarajuće saobraćajne veze nemaju značajan uticaj. Takođe, kao najčešći razlog problema nezaposlenosti navodi se starost nezaposlenih lica prijavljenih za određeno radno mesto.

Neaktivna lica, odnosno društvene grupe koje su isključene sa tržišta rada u najvišem procentu čine lica starija od pedeset godina i lica koja su dugoročno nezaposlena, zatim mladi početnici i nekvalifikovana radna snaga. Lokalne inicijative koje se odvijaju s ciljem zapošljavanja društvenih grupa koje su isključene sa tržišta rada ogledaju se u sprovođenju projekata, javnim radovima, različitim vrstama obuka, stručne prakse i programa za pripravnike, programa za gerontodomačice i organizovanju sajmova za zapošljavanje.

Primeri za neplaćeni rad i obavljanje delatnosti s karakterom društvenog rada ogledaju se u mobilnim skladističkim poljoprivrednim kulturama (kukuruz), društvenom radu u NVO, humanitarnim i javnim radovima. Isključena lica sa tržišta rada obavljaju korisnu društvenu delatnost kroz projekte koje sprovodi nevladin sektor, kroz volonterizam, učestvovanje na različitim akcijama koje se organizuju od strane mesne zajednice.

Javni radovi u najvećoj meri mogu poboljšati stanje na tržištu rada, pri čemu bi zapošljavanje moglo da se unapredi i kroz ulaganje u poljoprivredu od strane države. Potencijal za zapošljavanje počiva u poljoprivredi, zatim u preradi hrane, lakoj industriji i ekonomskim uslugama.

Edukativni programi koji bi bili od koristi na edukativnom nivou ogledaju se u obukama i treninzima za bavljenje starim zanatima i kreativnom industrijom, obukama u vezi sa preduzetništvom, obukama za pisanje projekata, projektni menadžment i komunikaciju sa donatorima, kao i obučavanje za rad na računaru, učenje stranih jezika i prekvalifikaciju.

Razvoj srpsko-mađarskih privrednih veza je od visoke važnosti za poboljšanje lokalnog zapošljavanja, ali ih trenutno ne karakteriše zapošljavanje srpskih državljana (i obrnuto). Takođe, kao jedna od karakteristika srpsko-mađarske privredne povezanosti navodi se rad u sivoj ekonomiji.

2.2. Osnovni nalazi ankete – Mikroregioni: Baja, Bačalmaš, Janošhalma

Mađarska strana realizovala je anketiranje u periodu od mesec dana, od 1. jula do kraja jula 2013. godine. Krug anketiranih je u skladu s planom istraživanja projekta unapred određen, te su metodom poziva samo oni popunjavali upitnike dostupne na internetu. Ispitanici su bili izabrani funkcioneri (gradonačelnici), odnosno službenici kancelarija (javni beležnici i referenti za socijalna pitanja) lokalnih samouprava, kao i rukovodioci županijskih službi za rad. U prvom krugu obavješteno je sedamdeset dvoje ljudi, pri čemu je do zaključivanja ankete dobijeno trinaest potpuno popunjenih upitnika.

U prvom bloku pitanja cilj je bio utvrđivanje načina na koji lokalni donosioci odluka i stručnjaci vide probleme koji pogađaju lokalno društvo ispitanog područja. Na osnovu rezultata, može se konstatovati da je nedostatak radnih mesta ključno pitanje za sve ispitanike (100%). Smatraju da je ogroman problem to što je veliki procenat trajno nezaposlenih, čije je zapošljavanje na tržištu skoro i nemoguće. Naime, većina tih ljudi zbog nedostatka kvalifikacija ne ispunjava očekivanja tržišta rada. Upravo zbog toga, 77% ispitanika smatra da je najvažniji zadatak rešavanje pitanja uključivanja nižeobrazovanih ljudi na tržište rada, te smatraju da u tome osnovnu ulogu imaju lokalne samouprave. Prema stavu ispitanika, u rešavanju problema pored samouprava bitnu ulogu mogu imati lokalna mala i srednja preduzeća. U pogledu agrarnih grana privrede, 85% ispitanika smatra da su postojeći kapaciteti za zapošljavanje u toj oblasti manji, odnosno mnogo manji od mogućnosti. Prema njihovom mišljenju, razlozi za to počivaju na činjenici da su poslovi u agraru izgubili privlačnost za stanovništvo. Takođe, u posmatranoj regiji agrarom vladaju velika poljoprivredna preduzeća i kompanije, te stanovništvu poljoprivredno zemljište nije dostupno, a s druge strane je i činjenica da su ti poslovi više mehanizovani, te je manja potreba za ljudskom radnom snagom. Ovakav tip izolovanosti iz agrara može samo još više da poveća neatraktivnost grane za stanovništvo, kao i da smanji eventualne mogućnosti zapošljavanja u istoj.

Iz odgovora datih na pitanja u vezi s pograničnim položajem, saznaje se da zapošljavanje Mađara u Srbiji, odnosno Srba u Mađarskoj nije karakteristično, odnosno, prema mišljenju ispitanika, crna berza koja je ranije smatrana značajnim izvorom egzistencije danas nije karakteristična za stanovništvo regije.

S tim u vezi jeste i blok pitanja koji ima za cilj otkrivanje izvora prihoda nezaposlenog stanovništva ispitanog područja. Prilično je teško oceniti odgovore jer se uočava da lokalni donosioci odluka ne mogu da utvrde procenat prihoda koji potiče iz pojedinih delatnosti, pa se samo može konstatovati da ti prihodi najverovatnije potiču iz neprijavljenog rada.

Glavne karakteristike onih koji su potisnuti s tržišta rada, lokalni donosioci odluka vide u sledećem: neobrazovani (jedanaest odgovora), često su početnici (sedam odgovora), ili već imaju više od pedeset godina (sedam odgovora), odnosno već su više od godinu dana bez posla (sedam odgovora). Dakle, nije dobijena povratna informacija kojom bi se testirala hipoteza u vezi sa licima potisnutim iz poljoprivredne delatnosti.

Analizom stavova ispitanika dolazi se do zaključka da su javni radovi jedan od najznačajnijih mogućih načina rešenja problema nezaposlenosti (osam odgovora), pored razvoja socijalne privrede (sedam odgovora). Osim toga, prepoznata je i potreba davanja bitne podrške pokretanju novih preduzeća, kao i pomaganja lokalnim malim i srednjim preduzećima. Sa granskog aspekta, nedvosmisleno se smatra da su prvenstveno prehrambena industrija, prerada namirnica i poljoprivreda oblasti pomoću kojih bi nekvalifikovana radna snaga, potisnuta s tržišta rada, mogla da se vrati u svet rada.

Dakle, rezultati ankete su u više pogleda potvrdili postavljene hipoteze formulisane početkom istraživanja, pri čemu su istovremeno skrenuli pažnju na aspekte koji ranije nisu smatrani determinantim. Treba istaći da odgovori na pojedina pitanja ukazuju na to da lokalni donosioci odluka ne raspolažu osmišljenim idejama za rešavanje problema i da više razmišljaju po uobičajenim šablonima planiranja i rešenja.

3. Primeri dobre prakse

3.1. Primeri međunarodne dobre prakse

1. Najbolja praksa – kroz pogranične LEADER primere

Uvod

Evropska komisija je u okviru programa LEADER+ objavila publikaciju pod naslovom „LEADER+ Magazine“ i godišnje rezimirajuće izdanje „LEADER+ best practices“. Dok je publikacija sadržala tekstove o projektima u okviru programa LEADER+, kao što su održivi razvoj ili povećanje dodate vrednosti lokalnih proizvoda, drugo izdanje je upoznavalo čitaoce s konkursima koji su u skladu sa osnovnim ciljevima programa i projektima koji se mogu predati i prilagoditi prilikama u drugim regijama. Polazište LEADER-a se zasniva na sedam kriterijuma od kojih se svi – mada ne podjednake težine – pojavljuju u svim izabranim projektima. Od njih bi se istakli samo oni koji su izuzetno važni zbog teritorijalnog položaja, partnerstva, integrisanosti, izgradnje, zasnovano na bottom up pristupu i inovacijama. Prilikom opisa najbolje prakse iz programa LEADER+, sa posebnom pažnjom su odabrani projekti koji su apriori realizovani u pograničnim regijama, ili su se odnosili na društvene slojeve koji se mogu smatrati ciljnom grupom projekta LOLAMAR, ili se baziraju na resursima koji se i u području istraživanja mogu smatrati osnovom za razvojne zamisli. Projekti koji su opisani mogu biti poučni i za pogranična područja oko srpsko-mađarske granice, pošto jačanje poljoprivrede, popularisanje, transfer i organizovanje metoda privređivanja jača aktivnost raznih društvenih slojeva.

Integrisanje poljoprivrede u život društva – Belgija-Lotarinška regija pored granice s Luksemburgom

Lokalna akciona grupa okuplja 150 gazdinstava koja se uglavnom bave govedarstvom i to u regiji koja je u osnovi „prenočište“ onih koji rade u Luksemburgu. Cilj projekta je da lokalna akciona grupa omogući da se lokalni akteri u oblasti poljoprivrede i kulture međusobno upoznaju, sarađuju i započnu nove delatnosti. Konkretni cilj je reklamiranje i plasiranje lokalnih proizvoda i stvaranje raznovrsnije ponude poljoprivrednih proizvoda, što bi moglo dovesti do razvoja kulturnih delatnosti i turizma.

Što se tiče pograničnog karaktera, projekat je interesantan budući da je Luksemburg zbog većih zarada i bogatog kulturnog života u znatnoj meri privlačio lokalnu omladinu. Zbog toga je lokalna akciona grupa u toku projekta okupila stanovnike i proizvođače, kako bi razmotrili ulogu i budućnost poljoprivrede u okruženju. Novina u toku realizacije bila je u tome što je, nevezano za grupaciju i tehnički nivo razvoja, pokretanjem dijaloga bila pokrenuta i reintegracija gazdinstava.

Glavne aktivnosti u toku projekta:

- Na osnovu scenarija vođena je diskusija o mogućim razvojnim pravcima regionalne poljoprivrede; za šta su prvo prikupljeni podaci o lokalnim farmerima, te na osnovu ocene tih podataka i diskusija u kojima je učestvovalo lokalno stanovništvo sačinjeni su scenariji (uz učešće belgijskih i francuskih univerziteta). Kada su scenariji bili sačinjeni, zajednički je izabran najpoželjniji razvojni pravac i izrađeni su vezani strateški i akcioni planovi.

- Uporedo sa izradom scenarija farmeri su otvorili kapije svojih gazdinstava kako bi ljudi što bolje upoznali specifičnosti lokalne poljoprivrede, a time i stekli više znanja o ulozi poljoprivrede u regiji.
- Iz ankete koja je vršena među farmerima ispostavilo se da im je često potrebna pomoć (savet) u ekonomskim, tehničkim i pravnim pitanjima, tako da im je lokalna akciona grupa obezbedi takvu pomoć.

Rezultati projekta:

- Velika zainteresovanost za manifestacije lokalne akcione grupe,
- Farmeri su istakli da imaju povoljna iskustva, mnogi od njih su naišli na nove mogućnosti na osnovu projekta,
- Sačinjeni su scenariji i akcioni planovi zaključno s 2022. godinom,
- Lokalna akciona grupa je mnogim proizvođačima pomogla u diverzifikaciji privredne delatnosti, odnosno u predaji gazdinstva,
- Novi teritorijalni lanac proizvodnje pod nazivom „Govedina iz dolina regije Gom“.

Stvaranje grejnog sistema na osnovu drvne građe iz lokalne šume – Francuska, Haute Mayenne (Ot Majen)

Jedan od glavnih ciljeva akcione grupe iz Ot Majena je da zadrži mlade u mestu i da privuče mlade iz drugih regija. Polazna tačka projekta je bila da se iz lokalnih resursa obezbede povećane energetske potrebe regije, do kojih je došlo zbog povećanja broja stanovnika, kao i da se šumsko blago sačuva i koristi na održiv način. Upravo zbog toga je započet razvoj na osnovu iskorišćavanja cepane drvne građe, a time je poboljšano i lokalno zapošljavanje. Projekat se može smatrati inovativnim jer stvara direktnu vezu između obnovljivih izvora energije, zaštite čovekove sredine i tradicije, a ujedno doprinosi zapošljavanju.

Na ideju o ovakvom projektu se došlo 2002. godine, kada se desilo povećanje potreba lokalnih zajednica za jednostavnim obnovljivim izvorima energije. Tada je predloženo da se na području postave kazani u kojima bi se koristilo cepano drvo iz lokalnih šuma. Lokalne samouprave su obezbedile drvo za loženje u saradnji s lokalnim poljoprivrednim proizvođačima, dok je drvo za loženje dobijeno od održavanja živica oko poljoprivrednih parcela i izvađenih stabala.

Glavne projektne aktivnosti:

- Stvaranje mreže koja obezbeđuje grejanje i toplu vodu za 23 privatne kuće,
- 2003. godine je organizovana poseta Nemačkoj radi upoznavanja koncepcije i funkcionisanja mreže na bazi ogrevnog drveta,
- 2004. godine su sačinjeni planovi o mogućnosti realizacije i raspisan je konkurs za realizaciju mreže,
- 2005. godine je završena mreža i od jeseni je započeto pružanje usluge, a poljoprivredni proizvođači su u međuvremenu organizovali snabdevanje ekološki održivom drvenom građom,
- 2006. godine je stvorena i druga mreža u okviru novog projekta.

Konkretni rezultati projekta:

- Izgrađena je mreža za snabdevanje na bazi obnovljivog izvora energije,
- Povećana je zaposlenost,
- Poljoprivredni proizvođači ostvaruju profit na drvnoj građi,
- Stvorena je organizacija za otkup cepanih drva direktno od proizvođača,
- Stvorene su mreže različitih grupa lokalnih zajednica i farmera.

Centar za održivu prehrambenu industriju i proizvodnju – Ujedinjeno Kraljevstvo, Gornji Weald (Jugoistočna Engleska)

Cilj projekta je bio stvaranje Centra za održivu prehrambenu industriju i proizvodnju. Centar je formiran na osnovu osnovnog istraživanja koje je trajalo 18 meseci. Naime, rezultati istraživanja su ukazali na to da je snabdevanje lokalnih proizvođača informacijama, savetima, izgradnjom mreže i marketinškim razvojem neadekvatno. Projekat je, imajući lokalno zemljište kao resurs, imao za cilj da uveća prihode kroz povećanje prometa s farmi, istovremeno vodeći računa o zaštiti životne sredine i biološkoj raznolikosti.

Glavne projektne aktivnosti:

- Stvaranje Centra za održivu prehrambenu industriju i proizvodnju sa 3 zaposlena lica (1 koordinator s punim radnim vremenom, 1 savetnik sa skraćenim radnim vremenom i 1 službenik za informisanje sa skraćenim radnim vremenom);
- Zadaci centra: organizovanje kurseva, seminara za obučavanje, pojedinačno savetovanje, organizovanje promocija;
- Razvijanje promotivne delatnosti, objavljivanje članaka u strukovnim novinama, izrada oglasa i letaka;
- Centar je učestvovao i u razvoju jednog reprezentativnog gazdinstva za bio-proizvodnju gde je obavljao edukativne i informativne poslove.

Konkretni rezultati projekta:

- Nova služba za savetovanje i obučavanje,
- Lokalne proizvodne mreže (8) i nove trgovinske jedinice (4),
- Jedanaestoro mladih ljudi je obučeno za razne seoske veštine,
- 24 farme su uvele alternativne delatnosti u saradnji sa Centrom.

Žene preduzetnice – Ujedinjeno Kraljevstvo, regija North Antrim LEADER+

Privredu u unutrašnjosti države u osnovi određuje agrar (na severu i na istoku zemlje gajenje ovaca, na jugu i zapadu govedarstvo). Cilj lokalne akcione grupe je bio povećanje zaposlenosti kroz osnivanje novih i razvoj postojećih malih preduzetničkih firmi. Prvenstveni cilj projekta je razvoj preduzetničkih firmi koje vode žene sa lokalne teritorije, kao i podrška njihovom opstanku. Projektu su se priključili i učesnici iz Severne Irske.

Glavne aktivnosti u toku projekta:

- U prvom koraku je sačinjen pregled postojećih preduzetničkih firmi i na osnovu toga su određene potrebe u osposobljavanju/obuke,
- U drugoj etapi su organizovane radionice s ciljem osposobljavanja (izgradnja mreže, poslovna strategija, marketing i finansiranje),
- U trećoj fazi je proučavana dobra praksa,
- Četvrta aktivnost je bila poseta Severnoj Irskoj (razmena),
- Na kraju je organizovana konferencija (savetovanje, izgradnja mreže).

Konkretni rezultati projekta:

- Program je bio uspješni od očekivanog, učesnici su na osnovu znanja iz radionica i upoznavanja primera dobre prakse stekli motivaciju i samopouzdanje za pokretanje sopstvene preduzetničke delatnosti,
- Došlo je do novih ideja i mogućnosti razvoja,
- Na osnovu ankete/testiranja učesnika na kraju osposobljavanja svi su pokazali napredovanje na planu menadžmenta.

Bio-proizvodnja – Belgija, Briž i okolina

Projekat je realizovan u gradu Brižu i njegovoj okolini. Koreni projekta datiraju od vremena pre početka programa LEADER+, pošto su proizvođači bio-proizvoda redovno održavali sastanke u cilju razmene iskustava u plasiranju proizvoda. Iz te saradnje je nastao projekat sa osnovnim ciljem da populariše bio-proizvode i organizuje njihovu prodaju.

Glavne aktivnosti u toku projekta:

- Proizvođači bio-proizvoda koji rade na teritoriji lokalne akcione grupe osnovali su zadrugu za plasiranje proizvoda,
- Redovno su organizovani sastanci u cilju širenja pravilne prakse privređivanja,
- Izrađena je marketinška strategija (npr: izdat je kalendar u kojem se promovišu gazdinstva iz programa), zajednička marka i logo,
- Zajedničko izlaganje na pijacama, sajmovima,
- Formiranje biciklističke staze sa stanicama u gazdinstvima učesnicima u projektu.

Konkretni rezultati projekta:

- Zajednička marka i logo za bio-proizvode regije,
- Izrada internet stranice,
- Izrada letaka i drugog reklamnog materijala,
- Korišćenje zajednički nabavljene ekološke ambalaže.

„Projekt fino“ – Luksemburg, Miselerland

Projekat je nastao i nastavio da traje u saradnji dve organizacije civilnog društva u regiji Miselerland, prva se bavi savetovanjem u oblasti zaštite životne sredine, a druga upravlja obdaništima. Delatnost jedne organizacije je ekološko savetovanje, a druge upravljanje obdaništima. Cilj pokretanja ovog projekta je bio sasvim različit za ove organizacije. Cilj partnera koji upravlja dečjim obdaništima je bio

da se izradi plan i režim adekvatne i zdrave ishrane dece, a da se istovremeno hrani posveti pažnja kao elementu pedagoškog programa. Na taj način deca uče o poreklu i proizvodnji hrane i kulturnim navikama koje su u vezi sa ishranom. Drugog učesnika je u osnovi interesovala ekološka i socijalna strana projekta i prvenstveno je imao u vidu da će se tako povećati zastupljenost lokalnih prehrambenih proizvoda u menzama, u skladu sa periodom godine), te da će više biti zastupljeni ekološki proizvodi, što u krajnjoj liniji doprinosi očuvanju životne sredine.

Glavne aktivnosti u toku projekta:

- Prvi korak je bio izrada plana ishrane u skladu s ciljevima obe organizacije (na bazi lokalnih ekoloških namirnica u zavisnosti od godišnjeg doba),
- Kontakti s proizvođačima, sastavljanje liste nabavke,
- Izrada konkretnih režima ishrane i menija u skladu s propisima Ministarstva zdravlja i internacionalnom preporukom o ishrani dece „Optimiks“,
- Obrazovanje tehničkog i vaspitnog osoblja o ekološkom načinu života i o socio-kulturnim aspektima proizvodnje hrane,
- Uvođenje koncepcije u okviru „meseca regije“ s dodatnim programima i naučno-popularnim aktivnostima za decu i roditelje.

Konkretni rezultati projekta:

- Izrada inovativnog plana ishrane,
- Pojava novih kapaciteta, kao što je detaljna lista regionalnih proizvođača,
- Ogledni meniji i planovi delotvornosti za menze i kantine,
- Jačanje svesti o ekologiji kod dece i roditelja.

Seoski turizam – Italija, Valle del Crocchio (Vale del Krokjo)

Privredni život područja Vale del Krokjo u Južnoj Italiji još uvek je uglavnom podređen poljoprivredi. Područje se suočava sa karakterističnim seoskim problemima kao što je nezaposlenost, koja je naročito izražena među ženama, kao i sa problemom odlaska mladih. Lokalna akciona grupa izlaz pronalazi u diverzifikaciji privrednih delatnosti i u tome se prvenstveno oslonila na seoski turizam, koristeći prirodne (Nacionalni park „Sila“) i privredne resurse. U okviru projekta su organizovane brojne aktivnosti s namerom da se turistička infrastruktura područja kvalitativno razvija (npr. ugostiteljstvo, kulturna ponuda, oživljavanje rekreativnih delatnosti). Pored toga, projekat se nadovezao i sarađivao i sa drugim projektima, kao što je projekat LIFE Nacionalnog parka „Sila“.

Glavne aktivnosti u toku projekta:

- Organizovanje mreže Vale del Krokjo, korišćenje kvalitetne mape i amblema „seosko područje“,
- Podrška kvalitativnom razvoju ugostiteljskog preduzetništva (od agroturizma do hotelskih usluga),
- Podrška lokalnim zanatskim i prehrambenim proizvodima,
- Razvoj arheološkog muzeja, adaptacija arheološkog nalazišta,
- Formiranje centra za posetioce u Nacionalnom parku „Sila“,
- Formiranje pešačkih staza,
- Zadruge mladih su osmislile marketing, promotivni materijal i organizovale manifestacije.

Konkretni rezultati projekta:

- Povećan kapacitet ugostiteljskog sektora, usluge su postale kvalitetnije,
- Ostvaren je kontakt preduzetnika i drugih zainteresovanih subjekata na lokalnom nivou, pri čemu je došlo do njihove intenzivne saradnje (time je povećan socijalni kapital područja),
- Poboľšan je imidž područja.

2. Ostali primeri međunarodne dobre prakse

EQUAL – National Flexi-Work Partnership project (Irska)

U Irskoj su poznate i korišćene razne mogućnosti fleksibilnih prilika za rad. Jedan od najuspešnijih programa (može se smatrati modelom) je reintegracioni program pod pokroviteljstvom EQUAL-a, koji je stvoren zajedničkim radom „Centre for Gender and Women, a Studies, Trinity College Dublin“, „Irish Business and Employers Confederation (IBEC)“ i „Irish Congress of Trade Unions (ICTU)“. U toku programa od 2001. do 2005. godine cilj je bio da se podrži reintegracija raznih društvenih grupa, istisnutih s tržišta rada, naročito žena, mladih s malom decom, nezaposlenih starijih lica, lica s mentalnim oboljenjima. Najpre je istraživao položaj i karakter ciljnih grupa, a potom izrađivani inovativni pilot-projekti na planu fleksibilne organizacije rada i pružane su instrukcije poslodavcima. U pilot-projektima se obezbeđuju zajednice i zajedničke platforme u kojima zainteresovani učesnici (lica za reintegraciju) bilo volonterskim delovanjem, bilo učešćem u osposobljavanju i manifestacijama zajednice mogu da se razvijaju i smanjuju svoju „istisnutost“ iz društva. Polazeći od ovog programa u članicama Evropske unije su pokrenuti slični programi.

Programi The Fair Play Partnership

Demografski trendovi svedoče o starenju radne snage u Evropskoj uniji i samim tim o dugoročnom smanjenju broja radno aktivnog stanovništva. Ovi trendovi, srednjeročno i dugoročno, stavljaju države članice pred težak izazov u pogledu održavanja ekonomskog rasta i trajnog funkcionisanja sistema socijalnog davanja. Projekat za starije zaposlene „Fair Play“ pokrenut je januara 2005. godine. Opšti cilj projekta je da u zemljama učesnicama doprinese povećanju aktivnosti starijih zaposlenih na tržištu rada, izradom i realizacijom strategije kojom će se unaprediti kontinuirano zapošljavanje i produktivnost starijih zaposlenih. Inovativnost projekta se ogleda u tome što zahteva učešće starijih zaposlenih i poslodavaca u izradi instrumenata kojima bi se doprinelo stalnom prisustvu na tržištu rada i povratku starijih zaposlenih na tržište rada, kao i izradi studija slučaja o predstavljanju ustaljenih rešenja, strategije odnosa prema životnoj dobi i novih metoda edukacije. Projekat nudi uverljiv sistem argumenata, prevazilazi zablude o zapošljavanju starijih ljudi i u svim zemljama učesnicama uživa podršku zainteresovanih organizacija, a među njima i socijalnih partnera.

Ciljevi:

- Razvijanje svesti o jednakim šansama i pružanje podrške poslodavcima;
- Izrada strategija za poslodavce o odnosu prema starosnom dobu zaposlenih, uključujući i promenu prakse ranog penzionisanja kao sredstva promene strukture preduzeća;
- Testiranje i izrada novih metoda edukacije, s ciljem edukacije starijih zaposlenih;
- Priprema za trendove starenja i zapošljavanja;
- Izrada i testiranje alternativnih rešenja obavljanja posla.

Rezultati:

- Veća svest o jednakim šansama u pogledu regrutovanja, odabira i zapošljavanja starije radne snage, kao i ubeđivanje svih zainteresovanih strana;
- Uključivanje po jedne agencije iz svake zemlje za radno posredovanje u preporučivanju starije radne snage poslodavcima;
- Davanje podrške za po dvadeset zaposlenih starijeg životnog doba iz svake zemlje za ponovno zapošljavanje putem agencije za radno posredovanje;
- Regrutovanje dvadeset starijih zaposlenih od strane poslodavaca učesnika u projektu;
- Uključivanje od petnaest do dvadeset poslodavaca (iz državnog, privatnog i civilnog sektora) iz svake zemlje i davanje podrške u korišćenju sredstava i izvora;
- Kod 10% poslodavaca učesnika projekta u pogledu davanja podrške starijim zaposlenima – poboljšanje politike i prakse privređivanja ljudskim resursima;
- Izrada četiri transnacionalna instrumenta za podršku starijim radno aktivnim zaposlenima;
- Izrada veb-stranice na kojoj bi zainteresovanim licima bili dostupni izrađeni instrumenti;
- Izrada modela na osnovu koga bi poslodavci mogli „da provere” da li pružaju jednake šanse za starije zaposlene;
- Dalja istraživanja s ciljem informisanja političara o trendovima starenja i zapošljavanja.

Model danskih škola proizvodnje

Kao oblik, škola proizvodnje u srodstvu je sa slobodnim danskim školama, te su njeni koreni u danskoj tradiciji prosvetavanja naroda. Razvoj takvih škola počeo je u drugoj polovini XIX veka. Danas, u Danskoj radi više od sto dvadeset škola proizvodnje koje imaju više hiljada učenika. U Danskoj su još početkom sedamdesetih godina prošlog veka pokrenuti „kombinovani proizvodni i nastavni programi” s ciljem da nezaposlenim mladim ljudima obezbede zaposlenje. Njihov rad je na osnovu uredbi Ministarstva za kulturu i prosvetu Danske, regulisan zakonom 1985. godine, te se škole proizvodnje osnivaju na predlog lokalnih samouprava, fondacija i saveza asocijacija. One se osnivaju uredbom, uz saglasnost lokalnih ili regionalnih organa vlasti u obliku privatnih fondacija. Osnovno finansiranje u Danskoj obezbeđuje županijska samouprava. Prema pravnom statusu, škola proizvodnje danas može da se naziva ustanovom tržišta rada, budući da izvan školskog sistema organizuje inkluziju, obučavanje i zapošljavanje nezaposlenih mladih ljudi.

Program obuke u školama proizvodnje organizuje se u vidu redovne nastave, a raspored časova sastoji se od praktičnog rada, proizvodnje i s njima povezane teoretske nastave. Ovi školski programi skoro se potpuno baziraju na lokalnim zahtevima. Broj polaznika je od škole do škole veoma različit, a u najvećoj ustanovi ih ima oko sto pedeset. U školama proizvodnje prvenstveno se obučavaju mladi ispod dvadeset pet godina koji su bez školske spreme ili koji su napustili školu. Prijem i završavanje školovanja odvija se kontinuirano, prema zahtevima polaznika. Prilikom prijema, za svakog učenika izrađuje se individualni plan. U Engleskoj, Kanadi, Danskoj, Nemačkoj i Finskoj, u obrazovanju odraslih pre svega se nude programi profesionalno orijentisanog učenja, ali pruža se i mogućnost sticanja osnovne pismenosti, kao i mogućnost za učenje jezika.

Proizvodne škole su ustanove u kojima se obuka ostvaruje specifičnim kombinovanjem rada i učenja. Polaznici škole mogu da steknu stručnu spremu različitih nivoa, koji već osposobljavaju pojedinca za određena radna mesta. Od stručnih kompetencija još važnije je steći društvene kompetencije –

sposobnost za saradnju, lojalnost na radnom mestu, pouzdanost, odgovornost, tačnost i druge, koje su danas važnije od svedočanstava o formalnoj spremi. Većina škola proizvodnje je više pogonska, može da se naziva nastavnim pogonom, u kojem se rad kombinuje s vaspitnim zadacima. Škole proizvodnje nastoje da pružaju stvarne i životne radne uslove polaznicima.

Novina u školi proizvodnje jeste to što sami polaznici zidaju ili renoviraju zgradu škole, uređuju učionice i radionice, i izrađuju deo potrebne opreme i sredstava za rad škole. U tom pogledu, proizvodni i obrazovni ciljevi u prvim godinama služe stvaranju i poboljšanju objektivnih ciljeva (zidar, moler, tesar, stolar, limar i tako dalje). Škola proizvodnje postavlja za cilj ostvarivanje slogana „učenje – proizvodnja – prodaja”. Kombinovana obuka sa proizvodnjom služi razvoju celokupne ličnosti učenika, a polaznici na taj način popravljaju šanse za ulazak na tržište rada. Odnos stručnog osposobljavanja i razvoja ličnosti svakog učenika prilagođava se njegovim individualnim sposobnostima i nivou spremnosti. Svaki polaznik samostalno ili u grupi obavlja konkretan rad, proizvodnju i usluge. Polaznici se mogu upoznati sa celokupnim radnim procesom, odnosno mogu da steknu iskustvo u svim fazama rada. Teoretska obuka gradi se na praksi i proizvodnji. Tokom izvršavanja proizvodnih zadataka, polaznici stiču, individualno ili grupno, stručno ili opšte znanje u vezi sa proizvodnjom. Na osnovu tržišnih zahteva, školske radionice rade u širokom krugu i u raznolikom obliku. One proizvode sopstvene proizvode za neposrednu prodaju ili obavljaju uslužni rad.

Mladi učestvuju u izradi koncepcija proizvodnje, u određivanju cena, organizovanju proizvodnje, kao i u prodaji. Pored sopstvenih izvora prihoda, ova aktivnost podjednako korisno doprinosi pripremi mladih za život, stvaranju pozitivnog preduzetničkog stava i tržišnog ponašanja. Istovremeno, bitan deo zadataka u vezi sa održavanjem škole takođe obavljaju polaznici, na primer – spremanje, kuvanje i ishrana, ugostiteljstvo i administracija. Sve navedeno veoma pozitivno utiče na samostalnost i osećaj odgovornosti mladih. S jedne strane, to znači da polaznik bilo kada može da uđe u program i izađe iz njega (u našim uslovima ovo još ne funkcioniše). S druge strane, mladima je u školi omogućeno da se u praksi oprobaju u više struka i da ih upoznaju. Oni na osnovu sopstvenih doživljaja i iskustava mogu da odlučuju koju struku će steći u školi proizvodnje ili u okviru redovnog stručnog obrazovanja. Upravo zbog toga, škola proizvodnje obezbeđuje stvarnu profesionalnu orijentaciju polaznicima. Struktura obuke škole proizvodnje takođe je fleksibilna i brzo se prilagođava tržišnim zahtevima. Organizuju se takvi programi obuke i zapošljavanja za kojima postoji stvarna potreba, te je obezbeđeno zapošljavanje mladih polaznika. Bez toga, škola proizvodnje ne bi mogla dugoročno da bude samoodrživa. Delatnost škole je delimično određena potrebama određenog naselja ili dela naselja (na primer – formiranje parkova, rekonstrukcija zgrada, kao i usluge stanovništvu). Takođe, programi škole proizvodnje delom su otvoreni za stanovništvo određenog naselja. U programu mogu zajedno učestvovati i raditi i nekvalifikovani mladi ljudi u nepovoljnom položaju, kao i oni koji imaju stečenu struku ili fakultetsko obrazovanje.

Fleksibilnost programa omogućuje da polaznici koristeći sredstva škole izvršavaju poslove za sebe ili za svoju porodicu, odnosno da se međusobno pomažu u rešavanju problema takve prirode. Porodični karakter se ispoljava i u neposrednom, ljudski ravnopravnom i humanom odnosu polaznika i predavača. U procesu učenja, nastavni časovi ne moraju da budu neprijatni za učenike, kao što je nekada bio slučaj. Treba poći od toga da onaj koji radi – i nauči. Tokom učenja u školi proizvodnje, polaznici proizvode robu za prodaju, odnosno pružaju usluge koje uglavnom zadovoljavaju lokalne

potrebe. Polaznicima se, u zavisnosti od kvaliteta obavljenog posla, isplaćuje primanje slično zaradi čiji iznos može da dostigne visinu minimalne zarade. Škole proizvodnje nalaze se podjednako u gradu ili na selu, a svojim delatnostima su povezane sa lokalnom privredom, bilo da je reč o proizvodnji metalnih ili drvenih predmeta, kompjuterskih usluga (video usluge, uređivanje izdanja i drugo), stočarstvu ili bioprivređivanju.

Uspešnost modela potvrđuju i škole proizvodnje koje danas već funkcionišu u Nemačkoj, Austriji, Portugaliji, Irskoj, Velikoj Britaniji, Holandiji, Norveškoj, Švedskoj, Finskoj, Sloveniji, Poljskoj, Češkoj i Rusiji. Model danske škole proizvodnje objedinjuje sve prednosti i vrline koje drugi programi za inkluziju pojedinačno imaju. Fleksibilnost modela omogućuje njegovo neprestano obnavljanje, prilagođavanje, na taj način i ostvarljivost u zemljama s različitim sistemom obrazovanja.

Budući da škola proizvodnje nastoji da ostvari fleksibilne razvojne i edukativne programe, pogodna je i u pograničnom području da efikasno reaguje na potrebe za radnom snagom. S obzirom na to što zahteve i mogućnosti tržišta rada na svojoj teritoriji nadležnosti najbolje poznaju lokalne samouprave, na osnovu njihovog zahteva mogu da se odrede programi i ciljne grupe mladih zaposlenih iz određene mikroregije ili naselja. Od funkcionisanja modela škole proizvodnje, dugoročno se očekuje da će pružiti mogućnost višestruko marginalizovanim slojevima za probijanje, uz omogućavanje da oni niže školske spreme, učestvuju na tržištu rada koje će ih pod zakonitim uslovima zapošljivati. Drugi rezultat, koji nije za zanemarivanje, a može da odomaći pomenuti model, jeste da se širenjem škola proizvodnje obrazuju takve društvene organizacije, radionice, kao njihovi osnivači koji će postati duhovni centri, determinantni akteri lokalnog društva određenog područja.

Komplex – dobri primeri na bazi principa snabdevanja energijom autonomne mikrozajednice

Organic Agriculture Enterprise (Letonija)

Po uzoru na međunarodne programe koji dobro funkcionišu, Letonija je takođe postavila cilj programa pomoći za uključivanje u zapošljavanje i samozapošljavanje društvenih grupa u segregaciji. U projektu pod naslovom Agrarna preduzetništva za organsku proizvodnju, pre svega je postavljen cilj uključivanja „prikrivenih resursa” poljoprivredne radne snage. U suštini, reč je o oživljavanju lokalnog privređivanja i uključivanju poljoprivrednika u zelenu privredu i lokalnu tradicionalnu ekoproizvodnju. U Letoniji su ova specijalna gazdinstva prisutna u visokom procentu, čak se njihov udeo u protekloj deceniji povećao zahvaljujući svesnoj ulozi države i mudrom korišćenju podrške Evropske unije.

Ekofarme daju izuzetnu mogućnost očuvanju seoske tradicije i vrednosti, ekološki svesnog načina života i privređivanja, a zajedno – poboljšanju zapošljavanja na području, kao i ostvarivanju modernih oblika porodičnih farmi i salaša.

3.2. Primeri dobre prakse – Republika Srbija

Uvod

Značajnije učešće Republike Srbije u programima Evropske unije i u intenzivnijoj prekograničnoj saradnji se može posmatrati pokretanjem CARDS² programa Evropske unije. Subjekti sa teritorije AP Vojvodine su zahvaljujući geografskom položaju mogli da koriste sredstva iz CARDS programa za saradnju sa prekograničnim partnerima iz Mađarske i Rumunije i može se reći da je procenat korišćenja tih sredstava bio dosta visok. Izveštaj Evropske komisije³ govori da je stopa apsorpcije sredstava iz CARDS programa bila 85,73%, a da je odnos između ugovorenih i isplaćenih sredstava iznosio 97,35%, što čini visoki stepen apsorpcije. Srbiji je u okviru CARDS programa dodeljeno oko 1,4 milijarde evra, dok su ciljevi CBC programa bili:

1. Promocija održivog ekonomskog i socijalnog razvoja u pograničnim regionima – ubrzanje socijalnog i ekonomskog razvoja uz smanjenje siromaštva u pograničnim regionima kroz povećanje trgovine, investicija, jačanje prekogranične saradnje po pitanju ekonomskih i socijalnih problema, transporta i energije i integrisanje najbližih suseda u širu evropsku saradnju;
2. Zajedničko suočavanje sa izazovima kao što su zaštita životne sredine, prevencija i borba protiv organizovanog kriminala, zaštita u oblasti javnog zdravlja;
3. Uspostavljanje efikasnih i bezbednih granica – obezbeđivanje evropskih granica od krijumčarenja, organizovanog kriminala, trgovine belim robljem, ilegalne imigracije;
4. Promocija aktivnosti „ljudi-ljudima“ – doprinos uspostavljanju jačih veza među zajednicama i pograničnim regionima i unapređivanje dobrosusedskih odnosa.

U periodu 2007-2013. godine, pretpristupna sredstva za Srbiju su bila na raspolaganju iz IPA⁴ fonda u ukupnom iznosu od oko 1,4 milijarde evra. Korišćenje IPA fondova je od velikog značaja ne samo zbog mogućnosti da se finansiraju različite vrste projekata koji treba da pomognu zemljama u ispunjavanju političkih, ekonomskih i kriterijuma koji se odnose na usvajanje pravnih tekovina EU (acquis communautaire), već i zbog mogućnosti da se kroz proces pripreme i sprovođenja projekata unaprede kapaciteti velikog broja aktera sa lokalnog, regionalnog i nacionalnog nivoa i izvrši priprema za višestruko veće iznose fondova (Strukturni fondovi i Kohezioni fond) koji će biti na raspolaganju kada Srbija postane članica EU. Kroz IPA programe prekogranične saradnje se prvi put pojavila mogućnost da se realizuju projekti ne samo sa susednim državama koje su članice EU, već i sa susednim državama koje se kao i Srbija nalaze u procesu pregovora o pristupanju Evropskoj uniji.

Programi prekogranične saradnje specifični su po tome što demonstriraju sposobnost nacionalnih i lokalnih vlasti i građana da utroše dodeljena finansijska sredstva iz evropskih fondova i planiraju i sprovedu projekte prema procedurama Evropske unije. Takođe, njihova specifičnost se ogleda i u izražavanju spremnosti na saradnju i unapređenje dobrosusedskih odnosa u regionu, što predstavlja ključ regionalne stabilnosti i sveobuhvatnog napretka.

U nastavku teksta su navedeni primeri dobre prakse lokalnih inicijativa za aktiviranje lokalnih potencijala i stvaranje uslova za povećan angažman u zapošljavanju neaktivnog stanovništva.

²Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation

³Commission Staff Working document Annexes to 2007 Annual report on PHARE, Turkey Pre-Accession Instrument, CARDS and Transition Facility Country Sections & Additional Information, COM (2008) Final, Brussels, 22.12.2008

⁴Instrument for Pre-Accession Assistance

Rehabilitacija i razvoj ljudskih resursa na integrisanom srpsko-mađarskom tržištu rada (Rehabilitation and Development of Human Resources on the Integrated Serbian-Hungarian Labor-Market)

- Osnovni cilj zajedničkog projekta grada Bačalmaš i Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova AP Vojvodine je smanjenje nezaposlenosti osoba sa invaliditetom na aktuelnom tržištu rada. Direktni korisnici projekta su osobe sa invaliditetom, edukatori i predavači, dok su indirektni korisnici zavodi za zapošljavanje, privredne komore, potencijalni poslodavci i obrazovne ustanove.

Mogućnost razvoja seoskog turizma u pograničnim regijama (Developing Potentials of Village Tourism in Cross-Border Region)

- Projekat je promovisao saradnju između regionalnih institucija u oblasti razvoja seoskog turizma. Ciljevi su bili mapiranje poslovnih subjekata koji se bave seoskim turizmom, procena mogućnosti i ciljnih grupa zainteresovanih za razvoj ekoturizma i druge relevantne aktivnosti bazirane na mađarskom iskustvu i znanju. Kako bi došlo do razvoja turizma u ovoj atraktivnoj oblasti, predviđeno je pravljenje marketing plana klastera i stvaranje prekograničnog programskog paketa koji bi bio sličan standardu EU u oblasti turizma. Predviđeno je i izdavanje zajedničke publikacije i kreiranje internet sajta. Projekat je sa srpske strane realizovalo Društvo ekologa „Rihard Čornai“ iz Subotice.

Ekspo – Agro Banat

- Cilj projekta opštine Zrenjanin i Privredne komore Temišvar je bio stvaranje idealnog okruženja za uspostavljanje poslovne saradnje i novih uslova prodaje poljoprivrednih proizvoda. Namera projekta je bila da omogući prezentaciju i izlaganje najnovijih poljoprivrednih mašina i tehnologije najširem krugu ljudi, kao i edukacije namenjene poljoprivrednim proizvođačima iz Rumunije i Srbije. Ciljne grupe su instituti za razvoj poljoprivrede iz Rumunije i Srbije, poljoprivrenici, proizvođači i distributeri opreme i pružaoci usluga iz obe zemlje, stanovnici Banata sa obe strane granice, udruženja poljoprivrednika, naučne ustanove i posetioci iz drugih zemalja.

Razvoj i promovisanje seoskog turizma u nerazvijenim pograničnim područjima (The Development and Promotion of Rural Tourism in Undeveloped Cross-Border Region Romania-Serbia)

- Opšti cilj projekta mesne zajednice Totovo Selo i Dumbrava lokalnog saveta, bio je razvoj i promovisanje seoskog turizma kroz upotrebu lokalnih resursa nerazvijenih mikroregiona u pograničnim područjima Srbije i Rumunije kao alternative principima ravnomernog regionalnog i socijalnog razvoja prekogranične saradnje. Ovaj cilj je ostvaren osnivanjem resursnog centra sa turističkim info-centrom za podršku preuzetnicima u mikroregionima, promociju i informisanje potencijalnih turista. Na osnovu analize potencijala ekonomskog, kulturnog, socijalnog i obrazovnog okruženja oba mikroregiona, sastavljena je Strategija razvoja turizma, kao i Strategija saradnje dva mikroregiona u oblasti seoskog turizma. Predviđeno je i stvaranje različitog informacionog materijala.

Hrana iz Banata (Food from Banat-Networking Capacity Building of Food Producers and Processors in Banat Region)

- Opšti cilj je bio da se unapredi konkurentnost regionalne ekonomije i uspostavi mreža proizvođača hrane iz Banata sa obe strane granice. Preciznije, projekat je doprineo socio-ekonomskom razvoju pograničnog područja kroz podršku lokalnim MSP koja se bave proizvodnjom hrane, kroz korišćenje postojećih potencijala i unapređenje znanja o standardima proizvodnje.

Centar za ekonomski razvoj i integraciju (Economic development and Integration Center (EDIC))

- Opšti cilj projekta je bio doprinos ekonomskom razvoju regiona kroz unapređenje poslovnog okruženja i integrisanje tržišta za MSP sektor i poljoprivredne proizvođače u oblasti Vršac i Resica. Secifični cilj je usmeren na unapređenje stepena proizvodnje MSP sektora i poljoprivrednih proizvođača i povećanje obima poslovanja na integrisanom tržištu opština Vršac i Resica. Krajnji korisnici su bili preduzetnici i poljoprivrednici kojima su pružene usluge EDICa, kao i preduzetnici, poljoprivrednici i predstavnici opština Vršac i Resica koji su učestvovali u aktivnostima promovisanja i razvoja integrisanog tržišta u regionu.

Razvoj tržišta rada u manjim opštinama (Development of Labour Market in Small Municipalities)

- Ciljevi projekta su sakupljanje relevantnih podataka o stanju tržišta rada u regionu; angažovanje eksperata u oblasti tržišta rada koji će sprovesti sveobuhvatno istraživanje; promovisanje internet sajta kako bi se obezbedilo stalno i efikasno ažuriranje kao i veliki broj direktnih (poslodavci i nezaposleni) i indirektnih (svi zainteresovani, eksperti, građani, itd.) korisnika; da se ovakva vrsta tržišta rada nametne kao najefikasniji način pronalaznja zaposlenja; smanjenje stope nezaposlenosti u regionu.

Razvoj sadržaja usluga vezanih za MSP i obrazovanje i obezbeđivanje rada Ujedinjene razvojne poslovne mreže (Content Development of the SME related Services and the Establishment and Operation of a Unified Business Development Network) - SME NETWORK CB

- Cilj projekta je prekogranični razvoj ekonomskih, socijalnih i ekoloških aktivnosti preko strategija koje ciljaju održivi regionalni razvoj i pre svega preko promocije preduzetništva, saradnje malih i srednjih preduzeća, stvaranja poljoprivredne trgovinske mreže, pomoći u prodaji, prehrambene industrije, transportne i skladišne infrastrukture, kao i razvoja prekogranične trgovine i preduzetničkih mreža i promociju zajedničkih investicija. Dostignuća projekta:
  - a) Tri radionice, dve obuke;
  - b) TV izveštaji;
  - c) Studija izvodljivosti MSP razvojne mreže: poslovni, izvozni i finansijski planovi; nabavka kancelarijske opreme Banat – Triplex Confinium European Grouping of Territorial Cooperation (BTC EGTC);
  - d) Stvorena MSP baza podataka.

Stvaranje klastera kooperacijom u agro-prehrambenom sektoru (Cluster Building by Cooperation in the Agro-Food Sector) - CBC Agro-Food

- Cilj projekta je bilo razvijanje saradnje poljoprivrednih proizvođača na bazi iskustva klastera iz Baje (Kincses Bácska Klaszter) koja predstavlja okvir za saradnju, ali i model za povezivanje učesnika koji deluju u oblasti poljoprivredno-prehrambenog sektora. Cilj je bio takođe da se proširi partnerstvo u graničnom pojasu. Ekonomske aktivnosti u pograničnoj zoni Srbija-Mađarska se vezuju za agro-prehrambeni, poljoprivredni sektor, zato je neophodno posebnu pažnju posvetiti razvijanju saradnje u ovom sektoru. Uspešno i aktivno učešće učesnika agro-prehrambenog sektora u ovim procesima se može razvijati osnivanjem klastera ali i razvijanjem njihove međusobne saradnje u pograničnoj zoni. Projekat se temeljio na iskustvu Klastera Kinčeš Bačka iz Mađarske i cilj je bio da se popularizuje ovakav oblik saradnje među farmerima i firmama u oblasti agro-prehrambenog sektora. Takođe se radilo na proširivanju poslovne saradnje na bazi mađarskih primera i na teritoriji Srbije, u Vojvodini.

Aktivnosti na projektu:

- a) Zajednički treninzi, ukupno 4 na lokacijama u Baji, Kikindi, Mužlji i Subotici;
- b) Konsultacije u Baji, Mužlji, Kikindi, Subotici i drugim mestima u Vojvodini;
- c) Organizovanje poslovnih susreta u Kiškerešu, Baji i Kikindi;
- d) Organizovanje studijskih poseta i završne konferencije u Baji.

Rezultat projekta je osnovani registrovan klaster pod imenom *Klaster Fokus* u Zrenjaninu (proizvođači povrtarskih proizvoda) kao rezultat rada na projektu, ali i veća spremnost proizvođača i u drugim mestima za udruživanje, na bazi dobrih primera.

Jačanje ekonomske saradnje u oblasti integrisane poljoprivredne robne ponude duž srpsko-mađarske granice (Enhancing Economic Cooperation in the Field of Integrated Agricultural Supply of Goods Along the Serbian-Hungarian Border) - ECO-COOP

- Cilj projekta: Lokalna samouprava Grada Subotica i lokalna samouprava grada sa pravima županije Segedin žele razviti integralnu poljoprivrednu robnu ponudu u pograničnom prostoru, trgovinski potencijal poljoprivrede radi povećanja privredne konkurentnosti regiona. Cilj projekta je takokođe bila razmena iskustava, harmonizacija trgovine, stvaranje integralne poljoprivredne robne ponude, širenje ponude organskih proizvoda na pijacama, promocija i realizacija obrazovanja. Neposredna ciljna grupa: trgovačka preduzeća, mala i srednja preduzeća, trgovci na veliko i malo, potrošači, poljoprivredni proizvođači. Posredna ciljna grupa: organi lokalne vlasti, institucije privrednog razvoja.

Rezultati projekta obuhvataju stvaranje poljoprivredne robne ponude u pograničnom prostoru, čiji kvalitet ispunjava propise EU i razvoj pijaca međunarodnog značaja. Zatim, upoznavanje specifičnih proizvoda u pograničnom prostoru i najnovijih tehnologija, kao i stvaranje integralne poljoprivredne robne ponude i upoznavanje trgovaca sa integralnim trgovačkim kanalima odnosno sa mogućnostima njihovog priključenja. Doprinos je dat i povećanju prometa robe između dve strane granice Srbije i Mađarske. Dugoročni privredni i društveni uticaj projekta su povećanje privredne konkurentnosti na evropskim tržištima, stvaranje uravnotežene integralne agrarno-prehrambene robne pijace, lakši pristup roba i proizvođača jedne regije tržištima druge regije.

Podizanje učinka i konkurentnosti i povezivanje potrebe privrede sa ponudom tržišta radne snage kroz javno-privatno umrežavanja – MATCHDO

- Cilj projekta je bio podizanje performansi i konkurentnosti radne snage u Srbiji, kao i usklađivanje zahteva privrede sa ponudom na tržištu rada putem umrežavanja javnog i privatnog sektora. Projekat je povezao relevantne aktere sa ciljem obuhvatanja svih bitnih oblasti u okviru obrazovanja odraslih, nezaposlenosti i ekonomije sa ciljem promovisanja i podsticanja partnerstva između obrazovnih institucija i preduzeća, dok je javni sektor imao ulogu u praćenju postignutih rezultata uspostavljenih partnerstava. Forum za relevantne aktere je realizovan u vidu okruglih stolova i debata i rezultirao je izradom Akcionog plana, kao koherentnim i sveobuhvatnim planom celoživotnog učenja, sa ciljem obučavanja mladih ljudi korisnim veštinama i kompetencijama potrebnim na tržištu.

Projekat se fokusirao na razvoj veština komunikacije, obrade informacija, kritičkog mišljenja, rešavanje problema i drugih, koji se danas zahtevaju ne samo od naučnika, menadžera, dizajnera i inženjera, već i od tehničkih radnika. Na ovaj način će radna snaga biti "profesionalizovana", putem obučavanja studenata ne samo tehničkim veštinama, već i veštinama sveobuhvatnijeg razmišljanja i analiziranja, kao što su apstrakcija, sistematsko razmišljanje, eksperimentalno istraživanje, procenjivanje, timski rad, itd.

Tokom realizacije projekta izvršena je situaciona analiza nezaposlenosti i privrede u Srbiji, analiza dobre prakse iz EU, održano 8 okruglih stolova u raznim gradovima i opštinama na teritoriji Srbije, održan je pilot trening za 10 mladih za razvoj veština u Subotici, i na osnovu podataka i iskustva iz prethodnih aktivnosti razrađen je Akcioni plan za povezivanje ponude tržišta rada sa potrebama privrede koji je predstavljen u Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, kao i u Ministarstvu finansija i ekonomije.

Cross Border Business Advisor Network - Advisor Net

- Opšti cilj „ADVISOR NET“ projekta bio je razvoj saradnje između zainteresovanih strana u prekograničnom regionu u pogledu konkurentnosti i zapošljavanja kroz uspostavljanje i jačanje poslovnih i obrazovnih veza. Specifični ciljevi su podrazumevali:
  - a) Sinergetski ekonomski razvoj prekogranične oblasti kroz saradnju malih i srednjih preduzeća i klastera, službi za zapošljavanje i obrazovnih institucija;
  - b) Razvoj zajedničkog prekograničnog „Poslovnog savetodavnog“ programa za prevenciju nezaposlenosti, jačanje saradnje i razvoj menadžerskih veština zainteresovanih strana unutar prekogranične oblasti;
  - c) Razmena iskustava i razvoj komunikacionih veština kroz treninge i radionice.

Ciljne grupe su bila mala i srednja preduzeća, klasteri koji uspešno posluju u prekograničnom regionu, „Start-up“ preduzeća i preduzetnici, srednje škole prekogranične oblasti sa svojim nastavnim kadrom i učenicima, nezaposleni.

Rezultati projekta obuhvataju:

- a) Održane konferencije, sprovedena istraživanja i zajednička studija o budućim trendovima i potrebama malih i srednjih preduzeća u pogledu radne snage, veština i kompetencija u prekograničnom regionu;
- b) Organizovane 4 radionice za razmenu iskustava;
- c) Održana 3 Info dana u okviru "Učenik" pod-programa, razvijen zajednički „Business Advisor“ program, koji uključuje 3 pod-programa: "Učenik" (savetni program za srednjoškolce u prekograničnoj oblasti), "Start-up" (za početnike u biznisu) i "MSP" (za mala i srednja preduzeća i njihove klastera u prekograničnoj regiji);
- d) Organizovano 18 treninga (1 obuka za trenere i 1 obuka za krajnje korisnike za svaki pod-program);
- e) Organizovan sajam "Dani karijere" u Subotici i razvijen Web portal;
- f) Izdate 3 informativne brošure (CB „Business Advisor“ vodič za svaki pod-program);
- g) Obučeno 5 trenera i 10 krajnjih korisnika u svakom pod-programu sa obe strane granice.

Lifelog Education and Regional Networking – LEARN

- Osnovni cilj projekta je podrška harmonizaciji privredne i kulturne saradnje Vojvodine i Južne Mađarske kreiranjem i implementacijom obrazovnih programa koji bi rezultirali unapređenjem kompetentnosti, zapošljivosti i ličnog usavršavanja građana u pograničnom regionu.

Tokom implementacije projekta formirani su Centri za obrazovanje odraslih u Subotici i Kečkemetu koji ima savetodavnu funkciju i čije će usluge biti besplatne za sve nezaposlene građane koji su zainteresovani za sticanje novih znanja i veština u cilju lakšeg zapošljavanja. Takođe, kao rezultat saradnje partnera iz Srbije i Mađarske kreirana je nova obrazovna ponuda koja će ići u susret evidentiranim potrebama nezaposlenih na tržištu rada u regionu. U okviru projekta, Otvoreni univerzitet Subotica i AMSZ iz Kečkmeta su razmenili 8 programa obuke, zajednički realizovali 10 obuka za nezaposlena lica, a kreiran je i jedan nov, zajednički program koji će ući u redovni obrazovni program ovih institucija.

Obuke koje su organizovane tokom trajanja projekta LEARN:

- a) On-line jezički kurs mađarskog i srpskog jezika - Ukupno 20 polaznika je učestvovalo u ovom treningu koji je predviđen u formi tandem-učenja;
- b) Realizacija 4 obrazovna programa iz redovne ponude Otvorenog univerziteta Subotica u Kečkemetu, za po 15 polaznika po obuci;
- c) Realizacija 4 obrazovna programa iz redovne ponude AMSZ Kečkemet u Subotici, za po 15 polaznika po obuci.

Centar podrške razvoju malih i srednjih preduzeća opština Plandište i Deta (SME Development Support Center of municipalities Plandiste and Deta)

- Opšti cilj projekta bio je izgradnja infrastrukturne podrške razvoju MSP, pre svega male tekstilne industrije i poljoprivredne proizvodnje u plastenicima, u poljoprivrednim gazdinstvima na selu, radi umrežavanja njihove proizvodnje, zajedničkog nastupa na tržištu, redefinisavanja i repozicioniranja proizvodnje i kvalitetnijeg marketing nastupa.

Tradicija za budućnost – seoski turizam preko granica (TRADITION FOR THE FUTURE - Rural Tourism Across Borders)

- Cilj projekta je bio usmeren na podsticanje lokalnog ekonomskog razvoja i stvaranje novih mogućnosti zapošljavanja kroz koncept ruralnog turizma, kao i jačanje održive interakcije između lokalnih zajednica i prirodnog okruženja. Projekat je ostvaren u širem cilju ekonomskog i socijalnog razvoja područja Baranje i Bačke, kao i održivog upravljanja prirodnim i kulturnim resursima u kontekstu prekogranične saradnje.

Projektne aktivnosti su fokusirane na holistički pristup o održivom endogenom turizmu, podsticanje zapošljavanja, privredni razvoj, partnerstvo, R&D i zajedničkoj prekograničnoj saradnji Srbije i Hrvatske na osnovu postojećih prednosti i mogućnosti na obe strane. Povećanje turističkih aktivnosti podrazumeva ekološke rizike. Zato su sve aktivnosti postavljene u holistički okvir i nadograđuju postojeće snage i mogućnosti za održavanje endogenog razvoja sa svešću i poštovanjem ekoloških vrednosti koje treba da budu obezbeđene kroz projekat, kao i nakon njegovog završetka. Akcije se mogu posmatrati kao komplementarne CARDS 2004 projektu "Održivi razvoj, turizam projekti u Slavoniji i Baranji", koji su obuhvatali prekogranične komponente kao što su: Preko Pacis Panonija - Panonski mirni put, biciklističke staze od Osijeka (HR) preko granice u Somboru (SRB) i razvoj prekograničnog Eko-turizma u centralnom podunavskom regionu.

Ciljna grupa u okviru projekta je bilo seosko stanovništvo u oba područja tj. u Osiječko-baranjskoj županiji (HR) i Zapadnobačkom okrugu (SRB). Obe oblasti se mogu smatrati NUTS 3 nivoima. Preciznije, projekat je usmeren ka stanovništvu koje je uključeno ili ima potencijal da se uključi u ruralni turizam. Akcije uključuju postojeće organizacije okrenute ka ruralnom turizmu zajedno sa drugim bitnim elementima ruralnog turizma, eko, ornitološkog i wellness turizma. Seosko stanovništvo u Osiječko-baranjskoj županiji čini 200.000 ljudi od kojih se procenjuje da će 50.000 imati indirektnu korist od navedene akcije. Takođe, stanovništvo u Zapadnobačkom okrugu iznosi 213.000, a u susednim okruzima Severnobačkom i Južnobačkom 515.000, pa se stoga procenjuje da će oko 50.000 ljudi ostvariti indirektnu korist od navedene akcije.

Seoski turizam može i već značajano doprinosi procesu razvoja u siromašnim oblastima i to kao generator prihoda i radnih mesta, promotor infrastrukture i vektor razmene i sinergije između ruralnih i urbanih oblasti, kao i kroz višestruke efekte na relativno mali obim direktnih investicija.

U mrežavanje i marketinške aktivnosti, kao što su web info, info-pultovi, organizacija i učešće na specijalizovanim sajmovima u dugom roku utiče na turističke aktivnosti i broj posetilaca.

Projekat je imao različite obrazovne aktivnosti i obuke:

- Preduzetništvo i upravljanje projektima;
- Menadžment i marketing u turizmu;

- Ruralni razvoj/grupisanje i zaštita životne sredine/upravljanje otpadom;
- Radionice tradicionalnih zanata;
- Eko seoski turizam.

Svi moduli su za primenu podjednako podeljeni između trenera i lokacija sa obe strane granice nudeći kombinovani teorijski i iskustveni pristup. EcoRuralNet će biti pokretačka snaga u promovisanju i razvoju seoskog turizma. Ona je utemeljena u region kroz projekat na obe strane granice i povezivanje kultura, a sve sa zajedničkim ciljem: *stvoriti višu zaposlenost i poboljšati kvalitet života u ruralnim oblastima*. Proširenje je skoro zagarantovano što je pokazao spisak institucija koje su izrazile interes za učešće u ekspanziji.

Formiranje centra za unapređenje znanja u seoskom turizmu (Forming the centre for the advancement of knowledge in the rural tourism)

- Cilj projekta je bio podsticanje lokalnog ekonomskog razvoja i stvaranje novih mogućnosti zapošljavanja kroz koncept ruralnog turizma, kao i jačanje održive interakcije između lokalnih zajednica i prirodnog okruženja. Ovaj projekat bi trebalo da bude ostvaren u širem cilju ekonomskog i socijalnog razvoja područja Baranje i Bačke, kao i u cilju održivog upravljanja prirodnim i kulturnim resursima u kontekstu prekogranične saradnje.

WARC 2: WARC2 - Dobrodošli u svet starih zanata i rukotvorina 2 (Welcome to Arts & Crafts 2)

- Cilj projekta: WARC 2 podstiče mlade ljude na očuvanje tradicije i starih zanata radi sticanja novih inicijativa i poslovne saradnje. Glavni cilj projekta je prihvatanje, prepoznavanje i obrazovanje ugroženih mladih ljudi koji žive u malim lokalnim zajednicama, očuvanje tradicije i promovisanje ekonomske saradnje kao i povećanje društvene aktivnosti. Projekat podržava razvoj kulture kod mladih nastanjenih u malim lokalnim zajednicama oko gradova Segedina i Subotice.

Tokom oktobra 2011. godine Fondacija DANILO KIŠ potpisala je novi međunarodni sporazum o saradnji sa Fondacijom Matrix iz Segedina. Reč je o nastavku saradnje započete 2010. godine na projektu pod nazivom *WARC - Welcome to arts and crafts ili Dobrodošli u svet starih zanata i rukotvorina sufinansirano od strane Evropske unije*.

WARC2 predstavlja logičan nastavak, kako saradnje između dva partnera iz dva grada, tako i saradnje sa prigradskim mesnim zajednicama u okolini ovih gradova. WARC2 je drugi po redu međunarodni projekat osnaživanja kulturnog života prigradskih naselja u okolini Subotice koji Fondacija DANILO KIŠ realizuje. U širem kontekstu projekat ima za cilj pospešivanje održivog lokalnog razvoja kroz kulturu sa obe strane granice.

Glavne komponente projekta su:

- a) Terensko istraživanje u oko 10 prigradskih prekograničnih mesta na temu mogućnosti kulturnog razvoja kod mladih,
- b) Publikacija sa predlozima razvoja kulture,
- c) Dva sedmodnevna kampa sa oko 40 mladih učesnika,

- d) Dva prodajna sajma rukotvorina,
- e) Razvoj interaktivne web stranice i projektna publikacija.

Namera je bila da se ponovo aktivira i sarađuje sa 10 ili više prigradskih naselja Segedina i Subotice, te da se benefiti prethodnog WARC projekta opet stave u funkciju stvaranja omladinskog preduzetništva kroz stare zanate. Kroz saradnju na navedenim projektnim komponentama vršićemo osposobljavanje mladih ljudi za realizaciju raznovrsnih kulturnih i omladinskih programa na njihovom lokalitetu. Projektom su obuhvaćena neka od naselja: Bajmok, Mala Bosnja, Kelebija, Đurđin, Tavankut, Stari Žednik, Novi Žednik, Horgoš, Čantavir, Bikovo (Srbija), odnosno Desk, Reske, Alđe, Domasek, Ašothalom, Kišsombor, Apatfalva, Mađarčanad, Ruža i Szačmaz (Mađarska).

Južnopanonski lanac hrane (South Pannon Food Chain Network) - SPF Network

- Ciljevi projekta su bili:
  - a) Jačanje saradnje proizvođača hrane da bi bili konkurentni i da bi se uspješnije prilagodili zahtevima evropskog tržišta;
  - b) Proširenje funkcije postojećih mreža u Vojvodini i Južnoj Mađarskoj i jačanje ekonomske saradnje između malih i srednjih preduzeća;
  - c) Kreiranje tehničke i intelektualne pozadine umrežene saradnje.

Vojvođanski fond za razvoj Háló (Subotica) kao partner zajedno sa Agrarno neprofitnim javnim društvom županije Čongrad Doo (Segedin) i Društvom za regionalne nauke (Subotica) juna 2010. godine započinje realizaciju projekta *Južno panonski lanac hrane*. Projekat je realizovan u okviru IPA Programa za prekograničnu saradnju Mađarska-Srbija. Projekat *Južno panonski lanac hrane* je povezao učesnike industrije hrane u Vojvodini, županijama Čongrad i Bač-Kiškun.

Ciljna grupa projekta je obuhvatala:

- Poljoprivredne proizvođače, poljoprivredna gazdinstva;
- Poljoprivredne zadruge, udruženja, neprofitne organizacije;
- Preduzeća koja se bave proizvodnjom hrane; preduzeća koje se bave trgovinom i ugostiteljstvom i u vezi su sa industrijom hrane;
- Javne institucije koje su zainteresovane za ugostiteljstvo.

U okviru projekta su realizovane sledeći aktivnosti:

- a) Formiran katastar-baza podataka ciljne grupe, veličina baze koji se odnosi na Vojvodinu je 1.400 poljoprivrednih proizvođača sa detaljnim podacima o poslovanju;
- b) Izrađen je priručnik za dobavljače. Priručnik će podsticati efikasnu saradnju među učesnicima u agrobiznisu, ukazaće na strukturu ponude i potražnje, predstavice standarde i činioce koji utiču na prodaju i nabavku;
- c) Postavljeno je elektronsko tržište koje ima za cilj da podstiče trgovinsku saradnju u pograničnoj zoni. Zajednički seminari za preduzetnike i forumi su zainteresovane informisali o važnim strateškim podacima koji su u vezi sa proizvodnjom hrane i načinom funkcionisanja mreže i elektronskog tržišnog prostora koji funkcioniše na veb strani www.pannonmarket.eu.

Zajednička strategija diverzifikacije farmi na mađarsko-srpskoj granici (Joint Farm Diversification Strategy in the Hungarian-Serbian Borderline)

- Postavljeni ciljevi su bili intenziviranje i proširenje ekonomskih aktivnosti u pograničnoj zoni i doprinos uspostavljanju uravnoteženog ekonomskog razvoja putem pospešivanja procesa diverzifikacije farmi.

Tema projekta je bila prezentacija konkretnih predloga za proširenje i intenziviranje ekonomske aktivnosti i saradnje u pograničnoj zoni u oblasti poljoprivrede, izradom za pograničnu zonu i podneblje tipičnih modela za razvijanje proizvodnih i prerađivačkih aktivnosti. Ruralno stanovništvo koje poseduje male i srednje posede, farme, nije u mogućnosti da postojećom proizvodnjom obezbedi dovoljno prihoda za život, pa je cilj bio da se dobrim primerima koji postoje na obe strane granice njima približe razvojne ideje i modeli ulaganja i da im se na taj način pruži podrška i podsticaj da svoje ideje što uspešnije pokrenu i realizuju.

Rezultat rada na projektu je izrada modela ulaganja sa biznis planovima za 12 oblasti (6 u Vojvodini i 6 u Mađarskoj), prezentacija zainteresovanima, poseta farmi ili mesta gde postoje dobri primeri. U tom smislu su glavne aktivnosti podrazumevale:

- a) Štampanje 12 brošura koje sadrže izrađene modele ulaganja, biznis planova za potrebe farmi i porodičnih gazdinstava;
- b) 12 poseta firmi na kojima su prezentovani modeli prerade u funkciji;
- c) 10 lokalnih prezentacija o mogućim modelima ulaganja za zainteresovane;
- d) Konferencija otvaranja projekta i završna konferencija.

Povratak žena na tržište rada

- Cilj projekta je bio da se doprinese mogućnosti zapošljavanja i samozapošljavanja žena, osnažujući ih novim znanjima i veštinama potrebnim za aktivniji pristup u traženju zaposlenja i osnivanju sopstvenog biznisa u turizmu i sektoru za pružanje usluga socijalne zaštite.

Aktivnosti su bile namenjene ženama između 35 i 55 godina iz Beograda, sa stečenim srednjim ili univerzitetskim obrazovanjem koje žele da se vrate na tržište rada. Projekat je realizovan u okviru Programa podrške zapošljavanju „Korak do posla“ koji finansira Evropska unija. Projekat je obuhvatio tri vrste obuka:

- a) Osnovni biznis trening kao opšti program za sve polaznice,
- b) Obuku za pružanje usluga u oblasti socijalne zaštite za polovinu polaznica i
- c) Obuku za agente i brokere u turizmu za polovinu polaznica.

Kroz tri realizovana ciklusa obuke je prošlo 180 polaznica koje su odabrane na osnovu definisanih kriterijuma za selekciju, popunjenih prijavnih formulara, kao i pojedinačnih intervjuja koji su organizovani za svaki ciklus obuke.

3.3. Primeri dobre prakse - Mađarska

„REGINA Modell-program“ (Mađarska)

U Mađarskoj su na osnovu ranijih EQUAL projekata uspostavljeni programi za reintegraciju. Program REGINA (izvedena od mađarskog naziva: Regionalne informacije ženama, majkama) je kompleksan teoretski model za razvoj sela i reintegraciju u tržište rada, koji pokušava da nađe rešenja za probleme i potrebe koje se javljaju u životu žena. Njegova filozofija kaže da svaka žena ima pravo da odluči da li će imati decu i da li smatra da je potrebno da se na tržištu rada pojavi sa istim šansama kao muškarci, bez obzira na to da li ima ili nema decu. Program se uglavnom realizuje u okolini Gedelea i Miškolca i u velikoj meri se oslanja na lokalne privredne i društvene prilike, dakle, njegova realizacija u principu može biti različita od zajednice do zajednice. U regiji oko Gedelea realizacija programa REGINA je započeta još pre nekoliko godina. Međutim, do septembra 2004. godine izvori finansiranja su bili slabi. Ali, od tada funkcioniše finansiranjem iz EU. U centru modela je regionalnost, razmena informacija sa fokusom na delatnosti žena, bez obzira na to da li su majke ili ne. Cilj je da se pomaže reintegracija žena sa sela u tržište rada i njihovo uključivanje u društvo, kao i stvaranje jednakih šansi.

Program REGINA je krenuo kao grupa za samopomoć, a danas u dva grada u unutrašnjosti pokušava da žene, majke, vrati na tržište rada. U Gedeleu i Miškolcu organizuje takmičenja, organizuje letnje kampove, nudi zaposlenje i pruža razne vrste pomoći.

Model se zasniva na uključenju lokalnih neiskorišćenih resursa, npr. populariše zapošljavanje mladih kvalifikovanih ili diplomiranih majki sa skraćenim radnim vremenom. Žene koje kod kuće vaspitavaju decu često osećaju da im znanje zastareva, teško im je bez odgovarajućih intelektualnih izazova, njihove društvene veze slabe. Program im traži mogućnosti za zaposlenje. Naravno, važna je stručna saradnja sa lokalnim samoupravama, socijalnim institucijama, centrima za rad/zapošljavanje. Namera je da se poveća osetljivost lokalnih institucija na jednake mogućnosti isticanjem potreba i interesa žena. Žene koje traže posao mogu da se na veb-stranici organizacije iz Gedelea i Miškolca prijave za dobijanje biltena, mogu da se prijave na različite kurseve, kao i da zatraže pomoć u pokretanju sopstvene preduzetničke delatnosti. Pored toga, mogu da uspostave kontakte s lokalnim organizacijama koje su važne za ulazak u tržište rada ili vraćanje u njega.

Karakteristično za područje Gedelea je da su se poslednjih godina tu naselile mnoge porodice s malom decom. One žive u relativno dobrim materijalnim uslovima, očevi najčešće rade u Budimpešti i putuju, dok majke ostaju kod kuće sa decom. Veoma je česta pojava da je ranije i majka radila u Budimpešti, ali nakon isteka porodiljskog odsustva ne može da se vrati na radno mesto ili ne želi da se vrati zbog putovanja, jer, na primer, radno vreme obrazovnih institucija nije prilagođena njenom radnom vremenu. Jedno istraživanje je otkrilo da do sredine decenije nije povećan broj jaslica, vrtića, škola, igrališta, što se naročito odrazilo na žene i što je odlagalo njihovo zapošljavanje. Uzalud su započeti projekti za reintegraciju u tržište rada s rokom od godinu ili dve koji su pokušali da pomognu ženama u programu npr. lokalnim osposobljavanjem, jer ako nema „pozadine“, onda one ne mogu da prihvataju zaposlenje jer ne znaju kome da ostave decu. U međuvremenu je REGINA postala fondacija i njen program za informisanje o slobodnim radnim mestima je informisao žene koje su

tražile posao. U više gradova su održane radionice s ciljem da se promoviše i populariše program koji funkcioniše u malim regijama oko Gedelea i Miškolca. Njihov je cilj da u saradnji sa drugim civilnim organizacijama prošire ovu delatnost na celu zemlju. Zainteresovani mogu da prisustvuju predavanjima sa temom tržišta rada na kojima se ističu lokalne specifičnosti i mogućnosti za radnike i za poslodavce.

Modeli škola proizvodnje u Mađarskoj

U Mađarskoj škole proizvodnje postoje još od 1990-tih godina. Prva mađarsko-danska fondacija škole proizvodnje upisana je 15. septembra 1993. godine u Registarskom sudu Županije Zala. U njenom okviru stvoreni su uslovi za sticanje šest zanata – zidara, molera, limara, kuvara, krojača i proizvođača ukrasnog bilja. Dana 20. septembra 1995. godine sa 49 polaznika počela je da radi Prva mađarsko-danska škola proizvodnje. Kasnije je pokrenuto više takvih inicijativa. Između ostalih, počela je s radom škola bioekonomske proizvodnje u Tisavašvaru, za njegovu gravitacionu sredinu, a posle je pokrenut program škole proizvodnje u Pečuju.

Program „Škola proizvodnje u Sigetvaru” u južnoj Baranji pruža pomoć ljudima u nepovoljnom položaju koji traže posao. Glavni aplikant, neprofitno DOO „Kišvaroš” i konzorcijumska partnerska organizacija Udruženje za kulturu i zelenu zonu u Sigetvaru, za vreme dvogodišnjeg trajanja projekta, pružili su kompletne usluge na tržištu rada nezaposlenima u nepovoljnom položaju, prvenstveno trajno nezaposlenima s nižom školskom spremom. Tridesetoro izabranih u ciljnu grupu može učestvovati u obuci za vrtlarskog radnika održavanja, odnosno manipulatora digitalnih štamparskih mašina, nakon čega ih na šest meseci zapošljava aplikant, s ciljem jačanja lokalne privrede i integracije u tržište rada zaposlenih u nepovoljnom položaju. Šanse zaposlenih povećavaju obuke pokrenute u mikroregiji Sigetvar. Željni učenja mogu da postanu tehničari pejzažne arhitekture, kuvari ili pak seoski ugostitelji. Mnogi od njih nakon što se obuče za struku, dobiju posao. U projektu saraduju centar za rad, službe za pomoć porodicama i regionalne samouprave. Od 150 zaposlenih s nižom školskom spremom i u nepovoljnom položaju, izabere se pedesetoro koji će učestvovati u obuci. Odabrani mogu da steknu spremu tehničara pejzažne arhitekture i operatera digitalnih štamparskih mašina. Teorijski deo obuke završavaju za osam meseci. Stečeno znanje mogu da isprobaju u praksi: u školi proizvodnje bave se proizvodnjom i pružaju usluge uglavnom za zadovoljavanje lokalnih potreba. Nakon obuke, polaznici se zapošljavaju na još šest meseci.

Uporedo s gorenavedenim, u mikroregiji Sigetvar, pokrenut je i „Grundšuli”. Cilj projekta je da se obrazuju stručnjaci, prvenstveno za potrebe turizma i ugostiteljstva. Trideset šest početnika će dobiti šansu da ovladaju popularnim i traženim profesijama. Kursevi počinju s dvanaest polaznika. Kandidati će steći kvalifikacije kuvara, pansionera i seoskog ugostitelja, kao i prodavca u ugostiteljstvu, u skladu s državno priznatim Nacionalnim spiskom kvalifikacija. Od onih koji ne budu primljeni, četrnaestoro će učestvovati na treningu za traženje posla i u savetovalištu za tržište rada. Tridesetoro primljenih će nakon kursa biti zaposleno.

Godine 2013. koordinacijom samouprave Jasapatija započeta je realizacija projekta Škola proizvodnje „Mrav”. Za taj projekat, Katolička gimnazija i škola za stručnu obuku „Grof Sečenji Ištvan” na školskom konkursu dobili su 187 miliona forinti u okviru Operativnog programa društvenog preporoda. Suština programa jeste da se za one između 18 i 55 godina starosti, koji su

ostali bez posla, pokrene obuka za savladavanje osnove konkurentnog privređivanja u proizvodnji voća i povrća, kao i u stočarstvu. Učenicima koji završe obuku pomaže se u osnivanju malih gazdinstava u nadi da će oni najpre izdržavati sebe i porodicu, a da će kasnije moći da zapošljavaju druge. Kako bi olakšali proizvodnju i prodaju, osnivaju Zadrugu „Mrav“. Zadrugari će za prodaju robe otvarati radnje, odnosno obezbeđivati sirovinu za javnu ishranu. Inicijativa pokrenuta u Jasapatiju jeste ogledni program s tendencijom da se proširi na nacionalne razmere.

Jedno selo – Jedan MW program

U Mađarskoj, od svakodnevne prakse koja dobro funkcioniše, ističe se BÜKK-MAK LEADER (Udruženje LEADER u Oblasti Bükk /ranije “BÜKK-MAK LEADER”, to jest Akciona grupa LEADER u regiji Bükk-Miskolc/) koji zajedno tretira „zelene ideologije” i društveno-socijalne razvoje, te služi kao primer najbolje prakse. Cilj ove zajednice koja okuplja blizu 150 članova (među njima 44 samouprave, 46 neprofitnih organizacija i 55 preduzetnika) jeste da utemelji stvaranje takve zelene regionalne privredne zone dobrobiti koja će putem kompleksnih programa RES (obnovljivi energetske izvori) i EE (energetska efikasnost) koji uživaju istaknutu podršku Evropske unije, podržavajući uvođenje čistih tehnika i tehnologija, ostvariti održivi razvoj lokalnih sistema u okruženju naselja. U interesu navedenog cilja, ostvaren je program „Jedno selo – jedan MW”, kompleksan projekat životne sredine i društva, koji omogućuje da mini sistemi za proizvodnju energije pored izolovane proizvodnje uđu u trgovinu energijom, da preko inteligentnog centra, u vidu sopstvene „energianet” mreže na poslovnoj bazi saraduju, odnosno u okviru sopstvenih bilansa prodaju i kupuju električnu energiju.

Sve ovo doprinosi dugoročno održivom privređivanju alternativnim resursima, iskorišćavanju bioloških energetske izvora na salašima i selima, a uporedo se poboljšavaju društveni odnosi, zapošljavaju se porodice. Projekat stimuliše iskorišćavanje obnovljivih energetske izvora, izgradnju samoodržavajućih lokalnih sistema, širenje jedinstvenih oblika alternativnog korišćenja energije, razvoj programa infrastrukturnog korišćenja alternativnih izvora energije za imanja, samohrana gazdinstva, kao i izgradnju pozadinske industrije, sposobne za prijem selektivno sakupljenog otpada.

Krajnji cilj projekta jeste da se utemelji stvaranje regionalne zelene privredne zone dobrobiti u regiji Bükk-Miskolc, i to putem kompleksnih programa obnovljivih energetske izvora i energetske efikasnosti koji uživaju istaknutu podršku Evropske unije. Davanjem podrške tehnološkim unapređivanjima, želimo da ostvarimo mogućnost održivog razvoja lokalne zajednice. Efektom privlačnosti čistih i ekološki, ekonomski i društveno privlačnih sela, svakako se može zaustaviti za naselja karakteristično starenje i njihovo napuštanje, te će ponovo oživeti slične ruralne zajednice.

4. Zaključci/preporuke za donosiocce odluka

4.1. Zaključci/preporuke za donosiocce odluka – Republika Srbija

Problem neaktivnosti je problem koji treba rešavati na nivou države, ali se na ovom mestu i ovim projektom ukazuje na njegovo postojanje i negativne implikacije koje ima na nivou Zapadnobačkog okruga. U nastavku se navode neke od preporuka koje su dobijene analizom istraživanja koja su sprovedena u okviru projekata LOLAMAR i kojima su obuhvaćeni, kako donosioci odluka, tako i nezaposlena i neaktivna lica. Na ovaj način se obezbeđuju smernice za prevazilaženje ovog kompleksnog problema, direktno od lica koja su njime pogođena.

Na osnovu rezultata sprovedenih istraživanja u okviru projekta LOLAMAR, konstatuje se da je trenutno stanje u pogledu privrednog i društvenog okruženja veoma nepovoljno, a shodno tome se kao najveći problemi identifikuju visoka nezaposlenost i smanjena tražnja na tržištu rada. Na osnovu analize rezultata uočava se stav ispitanih lica da su ulaganja u Zapadnobački okrug nedovoljna da generišu dovoljan broj radnih mesta, a najveća šansa za prevazilaženje ovog problema pronalazi se u sektoru malih i srednjih preduzeća i u razvijanju preduzetništva. Shodno navedenom, postoji mišljenje da bi više ulaganja i otvaranje novih preduzeća zasigurno povećali broj zaposlenih lica i smanjili broj neaktivnih. Međutim, potrebno je stvoriti ambijent za povećanje investicione aktivnosti, intenzivno promovisati i unapređivati potencijale Zapadnobačkog okruga i u krajnjem roku obezbediti/olakšati uslove za otvaranje novih preduzeća i samozapošljavanje.

U cilju prevazilaženja problema neaktivnosti, potrebno je sprovoditi aktivnu politiku zapošljavanja i izdvojiti više sredstava za nove programe kako bi se povećao pozitivan uticaj na reintegraciju neaktivnih lica na tržište. Prepoznato je interesovanje neaktivnih lica za edukativnim programima koji obuhvataju preduzetništvo, rad na mašinama koje se nalaze u proizvodnim pogonima, razvijanje seoskog turizma, starih zanata i kreativne industrije, bio-proizvodnje. Takođe je identifikovano da većina neaktivnih lica poseduju veštine koje ne odgovaraju trenutnim potrebama tržišta rada Zapadnobačkog okruga, s obzirom da je Okrug nekada imao razvijenu industriju koja je u svetlu privatizacije i restrukturiranja preduzeća mahom ugašena, a veštine koje su tada bile neophodne sada su zastarele i neadekvatne. Shodno tome, prepoznaje se potreba za prekvalifikacijama i edukativnim programima koji bi podrazumevali i znanje stranih jezika i rad na računarima. Potrebno je adekvatnom obrazovnom strukturom odgovoriti zahtevima tržišta, pri čemu je na ovaj način u dugom roku moguće suzbiti viškove koji postoje u pogledu ponude rada i istovremeno stimulisati tražnju za radom na tržištu.

Ispitana lica takođe smatraju da javni radovi u najvećoj meri doprinose poboljšanju stanja na tržištu rada, a najveći potencijal za zapošljavanje vide u poljoprivredi i smatraju da ona nije zastupljena u dovoljnoj meri. Pored poljoprivrede, ispitana lica smatraju da veći potencijal za zapošljavanje ima i prerada hrane, laka industrija i ekonomske usluge.

Na osnovu upitnika koji je sproveden u okviru projekta LOLAMAR, dobijen je i spisak edukativnih programa koji bi bili korisni na lokalnom nivou:

- Obuke za pisanje projekata, projektni menadžment i komunikaciju sa donatorima;

- Upoznavanje sa kalendarom konkursa pojedinih ministarstava ili sekretarijata (npr. ministarstva ili sekretarijata za poljoprivredu);
- Konkretna obuka za rad na mašinama koje se nalaze u proizvodnim pogonima, obuke za zanate;
- Program za razvoj usluga u sektoru seoskog turizma;
- Program obuka i treninga za organizovano bavljenje starim zanatima i kreativnom industrijom;
- Program obuka iz oblasti prerade i produkcije biološki ispravne hrane;
- Razvijanje preduzetničkog duha kod mladih;
- Biznis inkubator za mlade preduzetnike;
- Informisanje o zakonskim obavezama koje važe u preduzetništvu;
- Edukacija nezaposlenih lica u oblasti preduzetništva, kao i edukacija već registrovanih preduzetnika u cilju efikasnijeg poslovanja;
- Rad na računaru;
- Učenje stranih jezika;
- Adekvatna prekvalifikacija;
- Briga o socijalno ugroženim grupama.

Analizom stanja na tržištu rada uočene su i posebne, osetljive grupe koje obuhvataju mlade i žene, te je shodno tome potrebno delovati u smeru njihove integracije na tržište i uključiti ih u sveopšti život zajednice. Kako bi se smanjila nezaposlenost mladih, potrebno je primenjivati karijerno vođenje i savetovanje u smislu njihove profesionalne orijentacije. Na ovaj način, oni bi se obrazovno usmeravali ka zanimanjima za kojima postoji potreba na tržištu, pri čemu je kao preporuka prepoznato i razvijanje i afirmisanje preduzetničkog duha na svim nivoima obrazovanja. Takođe, kao preporuka je identifikovana i potreba za uvođenjem posebnih olakšica za mlade koji se i dalje obrazuju, a žele da rade. Odnosno, potrebno je olakšati im pomirenje ova dva procesa, kako bi se pored učenja lakše okretali i zapošljavanju.

U nastavku su navedeni programi i mere aktivne politike zapošljavanja koji će se u cilju povećanja zaposlenosti i smanjenja nezaposlenosti realizovati u 2014. godini⁵ i koji odgovaraju potrebama za podsticanje zapošljavanja koje su identifikovane na osnovu obavljenih istraživanja u okviru LOLAMAR projekta.

1. Posredovanje u zapošljavanju lica koja traže zaposlenje;
2. Psihološko savetovanje lica pri izboru, promeni zanimanja i donošenju odluka u vezi sa karijernim razvojem, unapređenje kompetencija za aktivno traženje posla, trening samoefikasnosti, razvoj motivacije za zapošljavanje u socijalnom preduzeću, organizovanje sajмова profesionalne orijentacije i dr;
3. Poslodavci koji pripadaju privatnom sektoru i koji zapošljavaju nezaposlene osobe sa invaliditetom na novootvorenim radnim mestima mogu ostvariti pravo na subvenciju za otvaranje novih radnih mesta;
4. Podrška samozapošljavanju;
5. Dodatno obrazovanje i obuka;
6. Podsticaji za zapošljavanje korisnika novčane naknade;
7. Javni radovi u oblasti socijalnih i humanitarnih delatnosti, održavanja i obnavljanja javne infrastrukture i održavanja i zaštite životne sredine i prirode;

---

⁵ Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za 2014. godinu, „Službeni glasnik RS”, br. 36/09 i 88/10

8. Mere aktivne politike zapošljavanja za osobe sa invaliditetom;
9. Sufinansiranje programa ili mera aktivne politike zapošljavanja predviđenih lokalnim akcionim planovima zapošljavanja sredstvima iz republičkog budžeta (po zahtevu teritorijalne autonomije ili jedinice lokalne samouprave);
10. Novi paketi usluga za nezaposlena lica koja imaju prioritet za uključivanje u mere aktivne politike zapošljavanja:
  - Paket usluga za viškove zaposlenih,
  - Paket usluga za mlade (15-30 godina),
  - Paket usluga za lica bez kvalifikacija i niskokvalifikovanih.

4.2. Zaključci/preporuke za donosiocje odluka – Republika Mađarska

Na srpskoj strani se najveći broj preporuka odnosi na centralne, odnosno lokalne administrativno-edukativne programe, kao i na pružanje materijalne pomoći neaktivnim licima, pošto je lokalna administracija stala da sama nije u mogućnosti da reši probleme neaktivnosti i nezaposlenosti. Jedan broj preporuka koje se navode sa srpske strane, sprovode se i sa mađarske. U svakom slučaju, reč je o preporukama sa kojima se moraju upoznati i donosioci odluka sa mađarske strane. Prilikom formulisanja preporuke sa mađarske strane – radi izbegavanja ponavljanja – predložili smo konkretne projekte koji se mogu realizovati na licu mesta. Oni su dimenzionirani tako da njihovo izvođenje zahteva malo finansijskih sredstava pošto smo svesni činjenice da lokalne samouprave imaju ograničena sredstva na raspolaganju. Pod tim uslovima, projekti se mogu realizovati i udruživanjem sredstava više lokalnih samouprava. Zajednička karakteristika navedenih „projektnih ideja“ je da su već sa uspehom korišćene, te da se pod odgovarajućim okolnostima sa uspehom mogu i primenjivati – iz navedenog je jasno da stoga nose minimalni rizik.

Obrazovanje lokalnih foruma za javne radove

Zadaci foruma bili bi koordinacija, realizacija i monitoring lokalno organizovanog programa javnih radova. Početkom svake godine, odredile bi se potrebe za radnom snagom po mesecima (dinamika), kao i tip radova koji će se izvršiti (eventualno, pregled potreba za prekvalifikacijom radne snage). Usaglasili bi se i opšti okviri godišnjih programa javnih radova (ugovor o zapošljavanju na javnim radovima), uslovi i visina podrške, visina naknade za javne radove, kao i obuke i njihova dinamika. Članovi foruma bili bi predstavnik regionalnog centra za rad, akteri lokalne samouprave i lokalne privrede.

Prednost ovog rešenja jeste to što već početkom godine mogu da se planiraju potreba za radnicima, vremenska realizacija radova, odnosno troškovi zapošljavanja na javnim radovima. Dalji mogući pozitivni efekat je to što će se lokalnim preduzećima omogućiti jeftinija radna snaga što će eventualno omogućiti dalji razvoj lokalnih preduzeća i omogućiti im otvaranje pravih radnih mesta. U ovom slučaju, svoje potrebe za radnom snagom popunili bi već ranije zaposlenim kandidatima, radnicima koji dobro poznaju firmu, što može da predstavlja dalju ekonomsku prednost u odnosu na činjenicu da bi u drugim slučajevima postojala potreba za dodatnom obukom.

Učešće preduzeća u mestu u lokalnom programu javnih radova može da se podstiče lokalnim poreskim povlasticama, ukoliko nema adekvatnog interesovanja za pomenutu oblast.

Tutor program preduzetnika

Cilj programa jeste podsticanje preduzetničke volje lokalnog stanovništva, odnosno pokretanje malih preduzeća u skladu s realnim ekonomskim očekivanjima i koncepcijama. U okviru programa, u svakoj lokalnoj samoupravi radilo bi savetovalište za preduzetništvo, koje bi bilo dostupno stanovništvu koje namerava da pokrene poslove od dva do tri puta nedeljno.. U okviru tutorstva, sa zainteresovanim bi se zajednički radilo na ekonomskom planu planiranog preduzeća, tražili bi se izvori za realizaciju (npr. LEADER program), odnosno, i nakon otvaranja preduzeća postojala bi mogućnost za kontinuiranu komunikaciju i pružanje praktične pomoći. Slično rešenje primenjeno je u okviru LEADER programa u Holandiji (Program STIPA), te su postignuti značajni uspesi u unapređivanju preduzetništva na selu, a tako se omogućilo i otvaranje novih radnih mesta.

U finansiranju programa za lokalne samouprave posebne troškove iziskuje i zapošljavanje tutora. Bilo bi dovoljno zapošljavanje jednog tutora istovremeno za tri do četiri lokalne samouprave, što bi značajno smanjilo troškove po naseljima. Dalja mogućnost za rešavanje problema bila bi centralno finansiranje programa, barem na područjima u nepovoljnom položaju.

Stvaranje poslovnih inkubatora za preduzetništvo

U programima unapređivanja sela u Americi, preduzeća se ne privlače ekonomskim privilegijama (npr. porezi), već se u širokom krugu primenjuje praksa privlačenja preduzeća lokacijama i odgovarajućom infrastrukturom. Suština metode jeste da lokalna zajednica otvara poslovni inkubator u kojem se nalaze opremljene kancelarije (s računarima, telefonom, internetom), koji ima odgovarajuće prostorije za radionice i skladištenje, te ih za simboličan iznos zakupnine ustupa na korišćenje preduzetnicima koji žele da se nasele u dato mesto. Pored toga, lokalna samouprava može da pruža i usluge za pomoć preduzećima (recepција, organizacija manifestacija), odnosno može da obavlja tehničko održavanje zgrade. Oni ostvaruju prihode od ostalih usluga, odnosno od lokalnog poreza preduzeća, te je na taj način omogućeno dugotrajno održavanje u funkciji poslovnog inkubatora.

S gledišta preduzeća, privlačno je to što će odmah imati opremljene kancelarije i infrastrukturu gde će uneti samo stvari za svoje specijalne potrebe, čime se bitno umanjuju troškovi pokretanja poslova. Dalja prednost jeste to što se – istovremenim dolaskom više preduzeća – njihove delatnosti dopunjuju, te mogu da izgrađuju mrežu, odnosno mogu zajednički da kupuju usluge i tako ostvare prednost u troškovima.

Međutim, imajući u vidu okolnosti u Mađarskoj i Srbiji, u perifernim područjima je pokretanje iznetog programa jedino realno uz podršku Evropske unije ili uz ostale državne podrške, odnosno udruživanje više naselja(s obzirom na veće troškove otvaranja poslovnih inkubatora).

Projekat baštovanstva u okućnicama

Na osnovu istraživanja projektnih područja Lolamar, možemo konstatovati da jedan od glavnih problema, zbog čega je veoma teško pronaći rešenje za nezaposlenost u ovom regionu, jeste to što zbog preobražaja poljoprivrede stanovništvo nema pristup najvažnijem prirodnom dobru - obradivom zemljištu, a stvoreni sistemi makropreduzeća nemaju potrebe za živim radom. U ovoj oblasti se i ne može se očekivati dugoročnija promena, zbog toga za rešenjem ne vredi tragati u spoljašnjim, već u unutrašnjim oblastima. Usled nepovoljnih demografskih procesa, u ovim naseljima

ima mnogo napuštenih kuća u kojima se više ne živi i gde se ne obrađuju bašte. Iskorišćavanjem pomenutih bašta, mogla bi se angažovati značajna radna snaga, te iskoristiti zemljište u tim naseljima, u interesu ostvarivanja ovog korisnog cilja. Dakle, cilj programa bio bi većim delom - obrada napuštenih okućnica, a manjim delom - uzgoj pod folijama. Program HU-SRB FarmAddInc ukazao je na to da bi se na površini od 100 do 500 m² moglo stvoriti mini baštovanstvo koje bi obezbedilo egzistenciju čak jednoj celoj porodici (npr. u slučaju peršuna, dohodak od 100 m² u tržišnim uslovima i u 2013. godini iznosilo je do 500.000 forinti). Pored eksploatacije bašte, „zakupci“ bi mogli da vrše i osnovni remont na praznim nekretninama. Time bi obezbedili osnovu za eventualnu kasniju akciju privlačenje stanovništva.

Voće i povrće, uzgajano u programu delimično bi se koristilo u javnim komunalnim kuhinjama naselja, odnosno prodavalo bi se na lokalnim pijacama za potrebe stanovništva. Uloga lokalnih samouprava u ovom programu bila bi organizacija i koordiniranje (odredile bi uslove za placeve koji bi učestvovali u programu, odnosno delimično bi utvrdile proizvodnu strukturu), ali one ne bi imale bitna ulaganja. Možda bi mogle da učestvuju u formiranju prodajne zadruge koja bi višak koji ne može ni da se koristi, niti da se prodaje u mestu, prodavala u velikim gradovima. Uz minimalna ulaganja, ovaj program bi za stanovništvo obezbedio relativno unapred izračunljiv prihod.

Izvori:

- Nacionalna služba za zapošljavanje, Republika Srbija, Mesečni statistički bilten, septembar 2013.
- Republički zavod za statistiku, Republika Srbija, Anketa o radnoj snazi 2004-2012.
- Republički zavod za statistiku, Republika Srbija, Zaposleni u Republici Srbiji, mart 2013.
- Republički zavod za statistiku, Republika Srbija, Vitalni događaji u Republici Srbiji 2012.
- Socioekonomski profil AP Vojvodine za 2010. godinu, Centar za strateško ekonomska istraživanja „Vojvodina-CESS“
- Puzović, S. i Radovanović-Jovin, H. (eds) (2011): Životna sredina u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini: stanje-izazovi-perspektive. Pokrajinski sekretarijat za urbanizam, graditeljstvo i zaštitu životne sredine, Novi Sad, 396pp.
- Zapadnobački upravni okrug <http://www.zapadnobačkiokrug.org.rs/>
- Nagy G. (szerk.) 2009: Dél-Alföld. Dialóg Campus Kiadó, PéCBS-Budapest. 496 p.
- A munkaerőpiactól távol maradó 15-61 éves népesség jellemzői. Statisztikai tükör, V. évf. 74. szám, KSH.
- Elérhető: www.ksh.hu/doCBS/hun/xftp/stattukor/mpiactavolmarado.pdf
- Rejtett lakossági jövedelmek kistérségi szintű beCBSlése. MKIK GVI Kutatási Füzetek, 2013/2. MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet.
- Elérhető: http://www.gvi.hu/data/papers/rejtett_jov_2013_tanulmany_cimlappal_130415.pdf
- http://index.hu/belfold/2013/05/16/megnyilt_a_hatodik_magyar-szerb_hatar/
- <http://www.mogyi.hu/index.php>